

**.МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Допущено до захисту
Завідувач кафедри к.е.н., доцент
Давиденко І.В. ()
« » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
за освітньою програмою «Управління туристичним та курортним бізнесом»

на тему: **«ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ»**

Виконавець:

здобувачка освіти 6 курсу 10 групи ЦЗФН

Шкурак Олена Миколаївна _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Давиденко Ірина Володимирівна _____

/підпис/

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ	7
1.1. Сутність та еволюція поняття «інклюзивний туризм»	7
1.2. Законодавче та нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі	13
1.3. Світові практики інклюзивного туризму як приклади для відновлення України	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	27
2.1. Дослідження рівня доступності туристичної інфраструктури.....	27
2.2. Аналіз цільових груп інклюзивного туризму в умовах повоєнного відновлення	44
2.3. Аналіз пропозиції інклюзивних туристичних продуктів на українському ринку.....	50
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ	59
3.1. Розробка стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період.....	59
3.2. Пропозиції щодо створення інклюзивних туристичних маршрутів та сервісів у постраждалих регіонах.....	66
3.3. Економічне обґрунтування впровадження інклюзивного туристичного продукту	70
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена соціальними, економічними та політичними чинниками. В даний час в Україні відбуваються глибокі демографічні та соціальні зміни, спричинені повномасштабною військовою агресією. Зростає кількість осіб з інвалідністю, ветеранів та цивільного населення з набутими травмами, що призвело до збільшення потреби в доступному та безбар'єрному середовищі. Забезпечення їхнього права на відпочинок, соціалізацію та реабілітацію стає критичним завданням держави. Також інклюзивний туризм виступає потужним інструментом психологічної та соціальної реабілітації. Можливість подорожувати, змінювати оточення та брати участь у громадському житті сприяє реінтеграції ветеранів та постраждалих осіб у суспільство, знижуючи ризик соціальної ізоляції. Тема відповідає загальноєвропейським та світовим гуманітарним цінностям, закріпленим у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, демонструючи прихильність України до створення інклюзивного суспільства.

Загалом, світовий ринок доступного туризму оцінюється у сотні мільярдів доларів. Створення інклюзивного туристичного продукту дозволить Україні залучити платоспроможних іноземних туристів із потребами у доступності (включно з літніми людьми та їхніми родинами), що критично важливо для відновлення туристичних потоків. Також впровадження інклюзивних стандартів буде стимулювати розвиток туристичної інфраструктури в регіонах, створюючи нові робочі місця та сприяючи децентралізованому відновленню економіки, особливо у громадах, що постраждали від бойових дій.

Розвиваючи інклюзивний туризм, Україна формує імідж сучасної, соціально відповідальної та гуманної держави, яка ставить людину та її гідність у центр процесу відновлення. Наявність чіткої стратегії інклюзивного відновлення бути підвищувати довіру міжнародних донорів, фінансових

інституцій та партнерів, спрощуючи залучення коштів на відновлення туристичної інфраструктури.

Таким чином, дослідження інклюзивного туризму є на часі та має стратегічне значення для відбудови України, перетворюючи соціальні виклики війни на економічні можливості та політичний інструмент європейської інтеграції.

Проблематика розвитку інклюзивного туризму знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти інклюзивного туризму досліджували такі вітчизняні вчені як І. Данчевська [17], Я.І. Дідух [19], Т. Калайтан [17], В. Костинець [22], Л.Є. Сіmkів [27], С.Л. Шульц [27] та інші. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, питання використання інклюзивного туризму як інструменту повоєнного відновлення України потребує додаткового дослідження.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку інклюзивного туризму як напрямку повоєнного відновлення України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- визначити сутність та еволюцію поняття «інклюзивний туризм»;
- охарактеризувати законодавче та нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі;
- розглянути світові практики інклюзивного туризму як приклади для відновлення України;
- дослідити рівень доступності туристичної інфраструктури;
- проаналізувати цільові групи інклюзивного туризму в умовах повоєнного відновлення;
- проаналізувати пропозиції інклюзивних туристичних продуктів на українському ринку;
- розробити стратегію розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період;

- обґрунтувати пропозиції щодо створення інклюзивних туристичних маршрутів та сервісів у постраждалих регіонах;
- здійснити економічне обґрунтування впровадження інклюзивного туристичного продукту.

Об'єктом дослідження є процес розвитку інклюзивного туризму.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти використання інклюзивного туризму як фактору повоєнного відновлення.

У процесі дослідження використано такі методи: системний аналіз (для дослідження сутності інклюзивного туризму та його місця в туристичній галузі); аналітико-статистичний аналіз (для оцінки цільових груп інклюзивного туризму); порівняльний аналіз (при вивченні міжнародного досвіду розвитку інклюзивного туризму); психологічний аналіз (для оцінки стану психоемоційної готовності до участі в туризмі цільових груп інклюзивного туризму); SWOT-аналіз (для проведення SWOT-аналізу ринку інклюзивних туристичних продуктів України); економіко-математичне моделювання (для проведення економічного обґрунтування впровадження інклюзивного туристичного продукту); графічний метод (для візуалізації результатів дослідження та представлення статистичних даних).

Інформаційною базою дослідження стали фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері туризму та економіки, нормативно-правові акти України, міжнародні конвенції та угоди у сфері туризму та безбар'єрності, статистичні матеріали Державної служби статистики України, звіти міжнародних організацій (ЮНВТО, Європейська мережа доступного туризму (ENAT)), аналітичні матеріали туристичних асоціацій та експертних організацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці програм розвитку туризму, туристичними підприємствами при

формуванні нових туристичних продуктів та плануванні своєї діяльності в умовах післявоєнного відновлення.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки друкованого тексту. Робота містить 19 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел налічує 71 найменування.

Публікації. Окремі результати кваліфікаційної роботи містяться в матеріалах конференції здобувачів вищої освіти:

Шкурак О.М. Світові практики інклюзивного туризму як приклади для відновлення України. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. Одеса: ОНЕУ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ

1.1. Сутність та еволюція поняття «інклюзивний туризм»

У сучасному суспільстві, яке прагне до соціальної рівності та сталого розвитку, питання доступності туристичних послуг для всіх категорій населення набуває особливої актуальності. Одним із ключових напрямів цього процесу виступає інклюзивний туризм – концепція, що передбачає забезпечення повноцінного доступу до туристичних ресурсів, послуг та досвіду для осіб з різними потребами: людей з інвалідністю, осіб похилого віку, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, сімей з дітьми, людей з психоемоційними чи сенсорними порушеннями, а також осіб, які тимчасово мають обмежені фізичні можливості.

Поняття «інклюзивний туризм» («inclusive tourism» або «accessible tourism») почало формуватися у другій половині XX століття, відображаючи зміни в глобальному дискурсі щодо прав людини, інклюзії та рівного доступу до суспільних благ. Сучасне визначення цього терміну було закріплено у практиці таких організацій, як Всесвітня туристична організація (UNWTO), Світова організація охорони здоров'я (WHO), Європейська мережа доступного туризму (ENAT).

Зокрема, ENAT визначає інклюзивний туризм як туризм для всіх, тобто діяльність, яка забезпечує незалежний, гідний та рівноправний доступ до туристичних продуктів, послуг та середовища для всіх людей, незалежно від їхніх здібностей чи обмежень [49].

У 2007 році Європейська мережа доступного туризму (ENAT) визначила інклюзивний туризм як процес проектування туристичних послуг і продуктів, доступних для всіх, незалежно від фізичних, сенсорних, психічних чи когнітивних особливостей. Водночас наголошується, що інклюзивність

означає не лише фізичну доступність (безбар'єрність), а й соціальну, культурну, інформаційну та емоційну відкритість туристичної пропозиції [50].

Розвиток інклюзивного туризму у світі відбувався поступово. Наведемо основні фази розвитку даного виду туризму.

- Фаза ігнорування (до 1970-х років). Люди з інвалідністю або особливими потребами не вважалися потенційними туристами. Інфраструктура та послуги не враховували їхніх потреб [45].

- Фаза адаптації (1980–1990-ті роки). У цей період почалися перші зміни, зокрема, прийняття у США Закону про права людей з інвалідністю (ADA, 1990 р.). У цей період починають впроваджуватись базові адаптації готелів, транспорту, санітарних приміщень для людей з інвалідністю. Наприклад, у місті Нью-Йорк було запроваджено вимоги до таксі з підйомниками для користувачів інвалідних візків [42].

- Фаза інтеграції (2000–2010-ті роки). Інклюзивний туризм починає розглядатися як ринкова ніша. З'являються спеціалізовані туроператори, путівники для людей з інвалідністю, сертифікаційні системи. Наприклад, у Барселоні облаштовано понад 100 туристичних об'єктів (музеї, пляжі, театри), які повністю доступні для осіб з інвалідністю. Офіційний сайт міста містить розділ «Accessible Barcelona» [62, 42].

- Фаза стратегічного розвитку (з 2015 року до сьогодення). Інклюзивний туризм стає частиною стратегій сталого розвитку. Він інтегрується в державні та міжнародні політики. Наприклад, у Японії напередодні Олімпійських ігор 2020 року було інвестовано значні кошти у створення «універсального дизайну» у громадському транспорті, готелях і туристичних об'єктах [43, 62].

Інклюзивний туризм можна розглядати як ефективну мікромодель інтегрованого суспільства, у межах якої взаємодіють люди з інвалідністю, їхні родичі, фахівці та інші учасники туристичного процесу. Завдяки створенню спільного середовища перебування формується простір для соціальної взаємодії, що сприяє успішній адаптації та інтеграції осіб із особливими потребами в суспільство.

Як засіб соціалізації, інклюзивний туризм має низку характерних особливостей:

- туризм забезпечує необхідну рухову активність, обмеження якої часто призводить до зниження життєвого тону, появи депресивних станів і невпевненості в собі. Регулярна фізична активність у туристичному середовищі виконує терапевтичну й профілактичну функцію, підтримуючи фізичне та психоемоційне здоров'я;

- туристична діяльність створює повноцінне комунікативне середовище, у якому формуються нові соціальні зв'язки та ролі. Вона долає бар'єри ізоляції, сприяє подоланню почуття неповноцінності та розвитку впевненості у власних силах, що є передумовою соціальної інтеграції;

- участь у туристичних програмах сприяє відновленню фізичних, емоційних і психічних ресурсів людини, необхідних для ефективної трудової діяльності та повсякденного життя;

- інклюзивний туризм має активний, динамічний характер, адже включає різні форми дозвілля та відпочинку, які дозволяють відволіктися від побутової рутини та сприяють емоційному розвантаженню;

- подорожі відкривають можливість пізнання світу у всій його багатоманітності – культурній, природній, історичній. Це розширює світогляд, формує толерантність і зацікавленість до навколишнього середовища;

- екологічна складова туризму виступає важливим соціалізуючим чинником: сприятливий клімат, краса природи, близькість водойм, природні ландшафти та культурна спадщина створюють умови для гармонійного розвитку особистості та позитивного психоемоційного стану.

Туризм є важливим чинником розвитку особистості, адже відкриває широкі можливості для самопізнання, духовного та інтелектуального збагачення. Знайомство з історією, культурою, традиціями й побутом інших народів має значний гуманітарний потенціал, сприяє формуванню толерантності, розширює світогляд і підвищує рівень загальної культури людини.

Гуманітарна цінність туризму полягає не лише у його пізнавальній функції, а й у глибокому виховному та інтелектуальному впливі на особистість. Через подорожі формується система моральних, культурних і соціальних орієнтирів, що сприяє гармонійному розвитку людини.

Науковці виділяють кілька класифікаційних ознак інклюзивного туризму, зокрема мета подорожі, спосіб пересування, сезонність, склад учасників, рівень фізичних навантажень. Більш детально класифікаційні ознаки інклюзивного туризму та їх характеристика наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Класифікаційні ознаки інклюзивного туризму

Класифікаційна ознака	Види інклюзивного туризму	Характеристика
Мета подорожі	Оздоровчий, пізнавальний, спортивний	Спрямований на відновлення фізичних і психоемоційних сил, розширення світогляду, залучення до активної діяльності
Вид діяльності	Похід, екскурсія, подорож із використанням транспорту	Організовані форми пересування з елементами дозвілля, пізнання та соціальної взаємодії
Спосіб пересування	Пішохідний, водний, лижний, кінний, автомобільний, залізничний, автобусний	Вибір залежить від фізичних можливостей туристів та умов доступності
Сезонність	Літній, зимовий, міжсезонний	Передбачає адаптацію туристичних програм до погодних та кліматичних умов
Склад учасників	Молодіжний, студентський, сімейний	Визначається соціальною та віковою структурою туристичної групи
Рівень фізичних навантажень	Активний, пасивний	Враховує стан здоров'я, фізичну підготовку та потреби учасників з інвалідністю

Джерело: складено автором за [42].

Поряд з терміном «інклюзивний туризм» часто використовується термін «доступний туризм». Розмежування понять «доступний туризм» і «інклюзивний туризм» відображає еволюцію підходів від спеціалізованого обслуговування окремої групи до створення середовища, придатного для всіх людей, незалежно від їхніх можливостей, віку чи стану. Доступний туризм - це історично більш ранній підхід, який зосереджується переважно на усуненні бар'єрів для людей з інвалідністю (як постійною, так і тимчасовою). Даний вид туризму фокусує увагу конкретно на людях з інвалідністю. Він виник як відповідь на медичну та соціальну моделі інвалідності, вимагаючи спеціальних пристосувань, щоб ці люди могли користуватися послугами (наприклад, пандуси, спеціальні туалети, номери для людей на кріслах колісних). Метою доступного туризму є забезпечення можливості доступу та користування послугами [42]. Часто передбачає спеціалізовані рішення або адаптацію вже існуючих об'єктів. Наприклад, встановлення окремого підйомника або спеціального душевого крісла. Основна ідея: «Ми робимо це доступним для них». Цей підхід може створювати відчуття сегрегації або окремості.

Інклюзивний туризм базується на концепції Універсального Дизайну (Universal Design), який прагне створити продукти, послуги та середовища, придатні для використання максимально широким колом людей без необхідності спеціальної адаптації чи спеціалізованого дизайну. У фокусі уваги всі користувачі: люди з інвалідністю, літні особи, вагітні жінки, батьки з дитячими візками, особи з великим багажем, люди з тимчасовими травмами. Метою інклюзивного туризму є забезпечення рівноцінного, комфортного та гідного досвіду для всіх. Передбачає інтегровані рішення, які є частиною основного дизайну. Наприклад, пологий вхід без сходинок, який є зручним для всіх, а не лише пандус поруч зі сходами. Створення зрозумілих і контрастних показників, які допомагають усім. Основна ідея: «Ми проектуємо так, щоб це було зручно для всіх із самого початку». Цей підхід сприяє соціальній інтеграції та економічній ефективності [59].

Більш наочно відмінності між інклюзивним та доступним видами туризму представлено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2.

Ключові розмежування між інклюзивним та доступним туризмом

Критерій	Інклюзивний туризм (Inclusive Tourism)	Доступний туризм (Accessible Tourism)
Основний фокус	Усі люди (весь спектр людських можливостей)	Люди з інвалідністю
Підхід	Універсальний Дизайн (проекування з нуля для всіх)	Адаптація (зміна існуючого об'єкта) та спеціалізація
Результат	Номери, зручні для всіх, пологий та естетичний вхід, єдиний для всіх	Спеціальні номери, окремий вхід
Філософія	Забезпечення рівноправного досвіду як норма	Забезпечення доступу як виняток

Джерело: складено автором за даними [59, 71]

Інклюзивний туризм є більш широким, прогресивним і стійким підходом. Він включає доступність як свою складову, але поширює принцип зручності на весь туристичний ланцюжок і на все населення. Саме цей підхід є пріоритетним для повоєнного відновлення України, оскільки він заздалегідь враховує потреби всіх громадян, включаючи ветеранів та внутрішньо переміщених осіб.

Соціальна значущість інклюзивного туризму для осіб з обмеженими можливостями здоров'я неухильно зростає, відображаючи загальносвітову тенденцію до створення умов для всебічного розвитку людини незалежно від її початкового фізичного стану. Інклюзивний туризм виконує низку ключових функцій:

- розширення середовища та соціальна реінтеграція. Забезпечує кардинальну зміну обстановки, сприяє розширенню кола спілкування та зміні соціальної ролі особи, що є критично важливим для підвищення її життєвого потенціалу та придбання нового досвіду. Взаємодія у групі рівних за

соціальним статусом людей значно знижує ступінь негативного впливу захворювання чи дефекту на життєві можливості.

- оздоровчий та реабілітаційний вплив. Передбачає активізацію психофізичної активності на свіжому повітрі. Це включає оздоровчий вплив природного середовища, підвищення фізичної активності, а також поліпшення психоемоційного стану через ароматерапію та спілкування з тваринами.

- освітня та пізнавальна активність. Сприяє підвищенню науково-пізнавальної активності, освоєнню нових знань і вмінь, а також отриманню навичок існування в умовах, що вимагають адаптації.

На світових туристичних ринках спостерігаються значні структурні зміни: особи з інвалідністю активно залучаються до загального туристичного простору. Розробка спеціальних, доступних туристичних програм є не лише соціальною місією, а й потужним економічним драйвером, що створює рівні можливості для реалізації конституційного права кожної людини на відпочинок. Для України цей напрям діяльності є порівняно новим, проте його соціальна значимість зростає, зокрема, з огляду на збільшення кількості осіб із різними видами інвалідності, що вимагає системної інтеграції інклюзивного підходу в національну туристичну політику.

1.2. Законодавче та нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі

Законодавче та нормативно-правове регулювання є основою для системного розвитку інклюзивного туризму, забезпечуючи перехід від окремих ініціатив до обов'язкових стандартів. Аналіз світових та національних норм показує, що ефективне забезпечення інклюзивності вимагає багаторівневого підходу, який охоплює міжнародні конвенції, регіональні стратегії та національні будівельні норми. Для України, в контексті повоєнного

відновлення та євроінтеграції, ці основи є визначальними. Нормативно-правова база визначає обов'язки держави, органів місцевого самоврядування та бізнесу щодо створення безбар'єрного простору і є ключовим інструментом реалізації принципу «туризм для всіх».

Правове поле інклюзивного туризму формується на міжнародному рівні шляхом прийняття фундаментальних документів, які Україна ратифікувала. Головним документом з цього питання є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (UNCRPD) [8]. Цей документ, ратифікований Україною у 2010 році, є наріжним каменем інклюзивного законодавства. Стаття 30 прямо зобов'язує держави-учасниці визнавати право осіб з інвалідністю на участь у культурному житті, відпочинку, дозвіллі та спорті, вживаючи заходів для забезпечення доступу до туристичних об'єктів та послуг. Це включає забезпечення доступу до готелів, ресторанів, пам'яток та екскурсій. UNCRPD вимагає не просто усунення бар'єрів, а й сприяння розвитку послуг, які враховують потреби всіх осіб з інвалідністю, включаючи їхніх помічників та сім'ї.

Також, важливими для розвитку інклюзивного туризму є рекомендації Всесвітньої туристичної організації UNWTO. Хоча UNWTO не створює обов'язкових законів, її рекомендації та публікації, зокрема «Manual on Accessible Tourism for All», слугують міжнародними методологічними стандартами та орієнтирами для національних урядів у розробці політики доступності [71]. «Manual on Accessible Tourism for All» та Глобальний етичний кодекс туризму визначають доступність як етичний імператив та фактор конкурентної переваги для туристичних дестинацій. Рекомендації UNWTO є основою для формування політики інклюзивного туризму на національному рівні у понад 150 країнах. UNWTO дає методичні рекомендації з впровадження універсального дизайну, управління доступністю на рівні дестинацій, партнерства держави і бізнесу, навчання персоналу й індикаторів оцінки доступності. UNWTO розглядає доступність як елемент сталого та відповідального туризму.

Правова база ЄС є ключовою для України в контексті євроінтеграції. Європейська стратегія у сфері інвалідності (European Disability Strategy) та вимоги до транспортної інфраструктури, інформації та цифрових послуг прямо впливають на сферу туризму [47]. Нагорода «Accessible City Award» (Премія Європейської Комісії за доступне місто) є механізмом стимулювання та поширення найкращих практик. Аналіз критеріїв цієї премії (якість транспортної мережі, публічних просторів, інформаційних технологій) надає Україні конкретну дорожню карту для розвитку інклюзивних міст у процесі відновлення. Особливе значення має Європейський акт про доступність (European Accessibility Act (ЕАА)), прийнятий у 2019 році, який уніфікує вимоги до продуктів та послуг (включно з деякими туристичними) на внутрішньому ринку ЄС [48]. ЕАА охоплює, зокрема, пасажирський транспорт, банківські послуги, електронні комунікації та електронну комерцію. Хоча він безпосередньо не регулює готелі, він вимагає, щоб вебсайти, мобільні додатки та інформаційні кіоски, які використовують туристичні компанії та транспортні оператори, були повністю доступними. Майбутня гармонізація законодавства України з ЕАА означатиме необхідність перепроєктування цифрової інфраструктури туристичної галузі.

Європейська мережа доступного туризму (ENAT) [49] та інші галузеві організації формують визначення, збирають добрі практики та розробляють інструменти оцінки. Їхні дослідження й звіти (зокрема серія досліджень ENAT 2006–2007 та практичні посібники) широко використовуються як орієнтир для політик у Європі й за її межами [50].

Для розвитку інклюзивного туризму в Україні необхідно враховувати міжнародні стандарти (ISO). Стандарт ISO 21902:2021 «Tourism and related services – Accessible tourism for all» надає деталізовані вимоги та рекомендації щодо управління інклюзивністю в туристичних DESTИНАЦІЯХ та підприємствах, слугуючи основою для міжнародної сертифікації [9]. Цей стандарт є інструментом для практичного впровадження інклюзивності. Він надає деталізовані вимоги до управління доступністю, включаючи: фізичну

доступність інфраструктури; інформаційну доступність (вебсайти, бронювання); якість послуг (навчання персоналу). Стандарт ISO є універсальною мовою для міжнародних інвесторів та донорів, гарантуючи, що відновлені об'єкти відповідатимуть світовому рівню якості.

Національна правова база інклюзивного туризму в Україні є розгалуженою, але часто фрагментованою. Її можна розділити на кілька ключових блоків: законодавча база та нормативно-технічне забезпечення.

Розглянемо основні документи, які формують законодавчу базу України у сфері інклюзивного туризму.

Закон України «Про туризм» [7]. Цей закон встановлює загальні засади державної політики у сфері туризму, проте прямі та чіткі механізми забезпечення інклюзивності історично були недостатньо прописані. Потребує внесення змін, які б інтегрували принципи Універсального Дизайну як обов'язковий елемент державної підтримки та ліцензування.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [6]. Цей документ закріплює принципи рівних прав, реабілітації та соціальної підтримки та право осіб з інвалідністю на рівний доступ до соціально-культурних об'єктів та послуг, що є прямою підставою для розвитку інклюзивного туризму.

Ще одним важливим документом є «Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні» (Розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р). Стратегія є ключовим державним документом, що визнає важливість безбар'єрності, включаючи публічні простори та туристичну інфраструктуру, як необхідну умову для соціальної інклюзії [5].

У 2025 році в Україні затверджено новий національний стандарт - ДСТУ ISO 21542:2025 «Будинки та споруди. Доступність і зручність використання урбанізованого середовища» [28].

Він узгоджений з європейським нормами і впроваджує сучасні вимоги до доступності як базову цінність нашого суспільства. Цей стандарт - відповідь

на реальні потреби людей: ветеранів, які повертаються з фронту з протезами, людей з інвалідністю, літніх людей, батьків з маленькими дітьми.

Документ визначає чіткі вимоги до пандусів, ліфтів, дверей, санвузлів, проходів, паркувань, тактильних елементів, навігації, звукових сигналів - усе, що формує комфортне міське середовище.

ДСТУ ISO 21542:2025 набуде чинності з 1 лютого 2026 року.

Найважливішу роль у практичному впровадженні інклюзивності відіграють будівельні норми. Державні будівельні норми України (ДБН) В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» [1]. Стандарт визначає технічні вимоги до проєктування, реконструкції та пристосування будівель і споруд з урахуванням потреб маломобільних груп (пандуси, підйомники, тактильні покриття, ознаки Брайля, звукові/аудіосистеми тощо). У 2022–2024 рр. до цього документа були внесені зміни/додатки, які деталізують технічні рішення для громадських споруд і туристичної інфраструктури. Цей стандарт є інструментом для впровадження принципів Універсального Дизайну у сфері будівництва та реконструкції. Він обов'язковий для нових туристичних об'єктів, готелів, музеїв та іншої інфраструктури, що є критично важливим для повоєнного відновлення.

ДБН В.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». Містить вимоги щодо доступності пішохідних зон, громадського транспорту та місць відпочинку на рівні територіального планування [4].

Попри наявність базових документів, українське законодавство все ще має певні недоліки, які можуть уповільнювати розвиток інклюзивного туризму. Основні прогалини національного законодавства у сфері інклюзивного туризму та рекомендації щодо їх подолання наведено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Прогалини національного законодавства у сфері інклюзивного туризму
та рекомендації щодо їх подолання

Прогалина	Наслідок для туризму	Рекомендований шлях подолання (на основі світового досвіду)
Відсутність єдиної системи сертифікації	Туристичні об'єкти самостійно декларують доступність, що призводить до низької якості послуг і недовіри туристів.	Створення національної системи «Accessible Tourism» (за аналогом Іспанії/Канади), що базується на стандартах ISO 21902 та ДБН, з обов'язковою акредитацією.
Недостатність фінансових стимулів	Бізнес неохоче інвестує у дорогу адаптацію, оскільки вона не є обов'язковою вимогою для існуючих об'єктів.	Впровадження податкових пільг та пріоритетного кредитування (наприклад, через державні фонди відновлення) для підприємств, які інвестують у повну інклюзивну реконструкцію.
Слабка відповідальність за недотримання норм	Штрафи за порушення норм доступності є низькими або не застосовуються належним чином, особливо у сфері послуг.	Посилення адміністративної відповідальності та запровадження обов'язкового щорічного аудиту доступності туристичних об'єктів із залученням громадських організацій.

Джерело: складено автором за даними [3, 30, 46]

Подальше відновлення України вимагає перегляду галузевого законодавства з метою інтеграції принципів універсального дизайну на всіх етапах – від планування до надання послуг, що відповідатиме зобов'язанням перед ЄС та світовим трендам у сфері соціальної відповідальності.

Таким чином, на підставі міжнародних документів (UNCRPD, UNWTO) та українських стандартів можна виокремити такі обов'язкові напрями регулювання інклюзивного туризму:

- Архітектурна та інженерна доступність: забезпечення безперешкодного фізичного доступу до об'єктів (пандуси, тактильні покриття, ширина дверних прорізів, санвузли тощо). Регулюється ДБН В.2.2-40:2018;

- Транспортна доступність: адаптація громадського та туристичного транспорту, обладнання зручних зупинок, інформаційних панелей. Визначено рекомендаціями UNWTO та національними документами;

- Інформаційна та цифрова доступність: доступні веб-ресурси, електронні сервіси, інформаційні матеріали шрифтом Брайля і в аудіоформаті. Визначено рекомендаціями UNWTO, ENAT, ISO 21902:2021;

- Послуги та персонал: навчання персоналу готелів, музеїв і транспортних операторів стандартам обслуговування людей з різними потребами. Визначається UNWTO/ENAT рекомендаціями;

- Моніторинг і сертифікація: застосування індикаторів доступності, незалежна оцінка та сертифікація туристичних об'єктів. Рекомендації UNWTO та ENAT.

Нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму формується на перетині міжнародних правових стандартів (насамперед UNCRPD), галузевих рекомендацій UNWTO та ENAT та національних технічних документів (ДБН, закони про соціальний захист). Для ефективної реалізації принципу «туризм для всіх» необхідне не лише законодавче закріплення прав і технічних стандартів, а й комплексна імплементація: фінансова підтримка, організаційні механізми, навчання та інформаційна інфраструктура. Це особливо актуально в умовах повоєнного відновлення України, коли відновлювана інфраструктура може і повинна будуватися за принципами універсального дизайну.

1.3. Світові практики інклюзивного туризму як приклади для відновлення України

Багато країн світу розглядають розвиток інклюзивного туризму не лише як соціальну ініціативу, але й як економічно вигідний напрям, що сприяє зростанню внутрішнього та міжнародного туристичного потоку, розширює ринок послуг, створює нові робочі місця та стимулює розвиток суміжних галузей. Розглянемо більш детально світовий досвід розвитку даного виду туризму.

У країнах ЄС розвиток інклюзивного туризму ґрунтується на нормативних актах і стратегіях, що забезпечують рівні можливості для всіх громадян. Основними документами є Європейська стратегія з питань інвалідності 2021–2030 рр. та Європейська хартія прав осіб з інвалідністю. Ці документи встановлюють вимоги до доступності транспортної інфраструктури, туристичних об'єктів, інформаційних ресурсів і засобів розміщення.

Велика Британія є одним із глобальних лідерів у впровадженні інклюзивного туризму, демонструючи системний, багатогранний підхід, що охоплює законодавче регулювання, діяльність приватного сектора та громадські ініціативи. Її модель комплексної доступності стала еталоном для багатьох країн Європи та світу.

Успіх британської моделі значною мірою ґрунтується на Законі про рівність 2010 року (Equality Act 2010) [51], який зобов'язує постачальників послуг вносити «розумні корективи» (reasonable adjustments) для забезпечення доступу особам з інвалідністю. Це створило необхідну правову базу для інвестицій в інклюзивну інфраструктуру. Крім того, діють чіткі галузеві стандарти, що регулюють доступність готелів, ресторанів та туристичних атракцій.

Одним із найсильніших аспектів є повна інтеграція інклюзивності у громадський транспорт Великої Британії. Так, практично всі нові та

відремонтовані автобуси є низькопідлоговими, обладнані висувними рампами та закріплювальними місцями для крісел колісних. Залізничні компанії надають послуги допомоги (Assisted Travel) для посадки та висадки пасажирів з інвалідністю. Великі аеропорти мають розвинені служби підтримки для маломобільних пасажирів та чітке маркування маршрутів.

У Великій Британії існують спеціальні системи сертифікації (наприклад, у сфері гостинності), які оцінюють рівень доступності об'єктів (від пандусів до інформаційної підтримки), що дозволяє туристам заздалегідь обрати повністю адаптовані варіанти [38].

Значну увагу також приділяється культурній та інформаційній доступності. Музеї та галереї впроваджують спеціалізовані тактильні екскурсії, екскурсії з аудіоописом для незрячих, а також забезпечують підписи жестовою мовою у відеоматеріалах. Культурні об'єкти адаптують простір не лише для фізичного доступу, але й для сенсорної доступності (створення «тихих годин» або «сенсорно-дружніх» просторів) [33].

Ця комплексна модель, впроваджена у Великій Британії, забезпечує сприйняття доступності не як додаткової опції, а як основного елементу якості обслуговування та важливий фактор економічного зростання. Для України досвід Великої Британії важливий в аспекті законодавчого закріплення та створення спеціалізованих інституцій, які б координували інклюзивний туристичний потік.

В Іспанії активно функціонує мережа PREDIF (Plataforma Representativa Estatal de Personas con Discapacidad Física), яка розробляє стандарти доступності для готелів і туристичних маршрутів, проводить аудити доступності та надає сертифікацію «Accessible Tourism». Барселона вважається одним із найбільш інклюзивних міст Європи – тут реалізовано систему тактильних маршрутів, низькопідлоговий громадський транспорт і спеціальні пляжі для людей з інвалідністю.

У Франції діє система національного маркування «Tourisme & Handicap», яка гарантує відповідність туристичних об'єктів вимогам

доступності для чотирьох категорій інвалідності: зору, слуху, рухової та інтелектуальної. Ця система створює не лише комфорт для відвідувачів, а й конкурентну перевагу для підприємців, які отримують сертифікат [66].

Німеччина реалізує концепцію «Reisen für Alle» (Подорожі для всіх), що передбачає впровадження єдиної системи оцінки доступності туристичних об'єктів. Інформація про об'єкти доступна онлайн у стандартизованій формі, що полегшує планування подорожей людям із різними потребами [36].

США та Канада мають одну з найрозвиненіших систем правового регулювання у сфері доступності. У США основою є Закон про права американців з інвалідністю (ADA, 1990), який встановлює обов'язкові вимоги щодо фізичної, комунікаційної та цифрової доступності для всіх громадських і туристичних об'єктів [32].

У США створено численні ініціативи на рівні штатів: наприклад, AccessibleGO – онлайн-платформа, що надає відгуки та поради щодо подорожей для людей з інвалідністю; Wheel the World – стартап, який організовує адаптовані тури для осіб із порушеннями руху [32].

Канада просуває концепцію «Design for All» (Дизайн для всіх), що охоплює не лише архітектурну доступність, а й інклюзивність комунікації, харчування, сервісу. Провінція Онтаріо має закон Accessibility for Ontarians with Disabilities Act (AODA, 2005), який став моделлю для інших регіонів. Канадський уряд підтримує програми грантів для підприємств, що адаптують свої об'єкти до потреб людей з інвалідністю, стимулюючи розвиток соціально відповідального туризму [34].

У Японії питання інклюзивного туризму є частиною загальної політики «суспільства без бар'єрів». Під час підготовки до Олімпійських та Паралімпійських ігор 2020 року Токіо модернізувало транспортну систему, запровадило мобільні додатки з інформацією про доступні маршрути, а готелі зобов'язали облаштовувати не менше 1% номерного фонду для осіб з інвалідністю [41].

У Сінгапурі реалізується стратегія «Enabling Masterplan», спрямована на підвищення рівня доступності міських просторів і туристичних атракцій. Зокрема, Marina Bay Sands та Sentosa Island є прикладами безбар'єрної туристичної інфраструктури світового рівня [64].

Австралія просуває концепцію Accessible and Inclusive Tourism Australia, яка включає освітні програми для бізнесу, розробку національних стандартів доступності та підтримку регіональних проектів, що інтегрують осіб з інвалідністю у туристичну індустрію як клієнтів і працівників [37].

У Сполучених Штатах Америки та Австралії, які мають багато національних парків та рекреаційних зон, модель інклюзивного туризму тісно інтегрована з екологічним та природним туризмом. Основна увага приділяється забезпеченню доступності до унікальних природних об'єктів та можливості активного відпочинку для людей з різними потребами.

Так, у США акцент робиться на створення доступності природних стежок та парків. Національні парки США, що керуються Службою національних парків (NPS), зобов'язані дотримуватись Закону про американців з інвалідністю (ADA, 1990). Це вимагає облаштування широких, рівних, із твердим покриттям доріжок, що ведуть до ключових оглядових майданчиків, водоспадів чи історичних пам'яток. Впроваджуються тактильні моделі рельєфу та аудіоописи для незрячих відвідувачів, а також спеціальні платформи для риболовлі чи спостереження за дикою природою. Наприклад, у Національному парку Йосеміті більшість основних маршрутів доступні для крісел колісних.

В Австралії фокус зміщений на доступний активний відпочинок. У національних парках облаштовуються спеціалізовані кемпінги з доступними санвузлами та місцями для пікніків. Поширеними є програми прокату спеціального обладнання, як-от крісла-всюдиходи (trail riders або all-terrain wheelchairs), які дозволяють людям на колісних кріслах долати складніші природні маршрути, піщані дюни або гірські стежки [67].

І США, і Австралія активно розвивають формат екологічного адап-туру, де відпочинок на природі поєднується з елементами фізичної та психологічної

реабілітації. Наприклад, волонтерські програми або спеціальні екскурсії на природу, які організовуються з урахуванням потреб ветеранів або осіб, які пережили травми. Цей досвід є особливо цінним для України, де природні ресурси можуть стати основою для відновлення та реабілітації військовослужбовців та цивільних, що постраждали від війни.

Таким чином, ці моделі демонструють, що інклюзивність може і повинна бути інтегрована навіть у найскладніші природні ландшафти, забезпечуючи право кожного на контакт із природою та активне дозвілля.

В умовах повоєнного відновлення Україна має унікальний шанс інтегрувати принципи інклюзивності у стратегію розвитку туризму. Розвиток безбар'єрного середовища стане важливою складовою соціальної реінтеграції ветеранів, людей з інвалідністю, вимушених переселенців та постраждалих від війни.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє виокремити ключові напрями, релевантні для України:

- нормативно-правова гармонізація з європейськими стандартами доступності (адаптація до Європейської стратегії з питань інвалідності 2021–2030);
- розвиток системи маркування доступних туристичних об'єктів за аналогією з французькою моделлю «Tourisme & Handicap»;
- створення національної онлайн-платформи доступного туризму, подібної до німецької системи «Reisen für Alle»;
- запровадження грантових програм для підприємців, які адаптують свої об'єкти до потреб людей з інвалідністю;
- освітні програми для фахівців туризму з питань безбар'єрного сервісу та інклюзивної комунікації;
- інтеграція інклюзивного туризму у стратегії регіонального відновлення, особливо у прифронтових областях, де розвиток соціально орієнтованих туристичних проєктів може стати інструментом реабілітації та економічного зростання.

Світовий досвід розвитку інклюзивного туризму демонструє, що ця сфера є потужним фактором соціально-економічного розвитку та зміцнення цінностей рівності й людяності. Успішні моделі Іспанії, Франції, Великої Британії, Німеччини, США, Канади та Японії свідчать, що інклюзивність – це не лише гуманістичний підхід, а й стратегічна перевага для національної туристичної політики.

Для України інклюзивний туризм може стати одним із ключових напрямів післявоєнного відновлення, який поєднує гуманітарну, соціальну та економічну складові, сприяє створенню нових робочих місць і підвищенню міжнародного іміджу країни як відкритої, сучасної та безбар'єрної дестинації.

Висновки до розділу 1

Розглянувши теоретичні основи інклюзивного туризму та його роль у повоєнному відновленні, можна сформулювати наступні висновки:

- У результаті аналізу теоретичних засад та еволюції поняття «інклюзивний туризм» встановлено, що цей термін відображає глобальний перехід від вузького розуміння доступності як усунення бар'єрів для людей з інвалідністю до широкої концепції створення туристичного середовища, комфортного для всіх категорій населення. Інклюзивний туризм сформувався як відповідь на сучасні соціальні виклики з метою забезпечення рівноправного доступу до туристичних ресурсів, послуг та інфраструктури для різних груп населення. У ході дослідження уточнено відмінності між поняттями «доступний» та «інклюзивний» туризм. Доступний туризм фокусується переважно на адаптації вже існуючих об'єктів для людей з інвалідністю, тоді як інклюзивний туризм пропонує універсальні рішення, що є зручними для максимально широкої аудиторії. Саме інклюзивний підхід визнано більш прогресивним та економічно ефективним, оскільки він сприяє соціальній

інтеграції, усуває сегрегаційні бар'єри та забезпечує однакову якість туристичного досвіду для всіх.

- Аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів засвідчує, що розвиток інклюзивного туризму можливий лише за умови системного й багаторівневого регулювання, яке поєднує міжнародні зобов'язання (UNCRPD), галузеві рекомендації UNWTO та ENAT, стандарти ISO з національними законами й будівельними нормами. Україна поступово інтегрує світові підходи, впроваджуючи сучасні стандарти доступності, що особливо важливо в контексті євроінтеграції та повоєнного відновлення. Водночас нормативна база залишається недосконалою, а відсутність єдиної системи сертифікації, достатніх фінансових стимулів і належного контролю уповільнює впровадження принципу «туризм для всіх». Отже, ефективний розвиток інклюзивного туризму в Україні потребує гармонізації законодавства з європейськими нормами та посилення відповідальності за недотримання вимог доступності у всіх сегментах туристичної галузі.

- Аналіз світових практик доводить, що інклюзивний туризм у багатьох країнах став не лише соціальною, а й економічно ефективною стратегією, яка стимулює розвиток інфраструктури, створює нові робочі місця та розширює туристичний ринок. Досвід держав ЄС, Великої Британії, США, Канади, Японії, Австралії та інших країн демонструє важливість поєднання нормативного регулювання, стандартизації доступності, підтримки бізнесу й розвитку цифрових інструментів для туристів із різними потребами. Особливо цінним для України є інтеграція доступності у транспорт, готельну інфраструктуру, природні парки та культурні об'єкти, а також використання інклюзивного туризму як інструменту фізичної та психологічної реабілітації. Вивчений міжнародний досвід свідчить, що впровадження системи «туризм для всіх» здатне стати важливою складовою повоєнного відновлення України, сприяти соціальній інтеграції ветеранів і постраждалих від війни, підвищити конкурентоспроможність туристичної галузі та сформувати позитивний міжнародний імідж країни як сучасної, безбар'єрної та відкритої дестинації.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Дослідження рівня доступності туристичної інфраструктури

Доступність туристичної інфраструктури – ключовий чинник інклюзивного розвитку туризму, що визначає можливість повноцінної участі в подорожах людей з інвалідністю, літніх осіб, сімей з маленькими дітьми та інших груп з обмеженою мобільністю. У контексті відновлення та трансформації української туристичної галузі після кризових періодів забезпечення рівного доступу до послуг набуває як соціального, так і економічного значення, створення доступного середовища розширює потенційний попит, підвищує репутацію регіону і сприяє сталому розвитку.

Українське законодавство містить положення щодо забезпечення рівних прав та недискримінації осіб з інвалідністю, а також технічні регламенти та державні будівельні норми (ДБН), що встановлюють мінімальні параметри доступності (пандуси, ширина дверних прорізів, санвузли тощо). Однак на практиці критично важливо відзначити, що існує розрив між нормативними вимогами та контролем їх виконання на місцях. Також можна зазначити застарілість деяких норм в частині сучасних технологічних рішень (адаптація інформаційних сервісів, цифрова доступність).

Політика щодо забезпечення доступності на регіональному рівні є неоднорідною: деякі регіони впроваджують місцеві програми доступності, інші покладаються лише на мінімально необхідні зміни.

Розглянемо стан доступності різних складових туристичної інфраструктури, а саме транспортної інфраструктури, туристичних атракцій та культурних об'єктів, пляжної та прибережної інфраструктури, інформаційну і цифрову доступність.

Транспортна інфраструктура.

Ще в 2016 році Міністерство інфраструктури України визнало, що «доступність транспорту та об'єктів транспортно-дорожньої інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення є одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства» [20].

Однак, ще й у 2025 році велика кількість громадського транспорту все ще складається з традиційних автобусів/маршруток, без низькопідлогового входу або пандусів, на міському рівні доступність транспорту залежить від політики міської ради. Зупинки і вокзали часто не мають адаптованих під'їздів, тактильної навігації, звукових та текстових інформаторів. Великі аеропорти до початку повномасштабної війни мали базові сервіси для маломобільних пасажирів, але дрібні регіональні аеропорти часто їх не забезпечували. Архітектурні особливості та фінансові обмеження ускладнюють швидке оновлення інфраструктури особливо у малих містах чи сільській місцевості. Нажаль, моніторинг і звітність мають обмежений доступ до даних та не завжди охоплюють всі види перевезень. Тому отримати повну інформацію щодо доступності транспортної інфраструктури не представляється можливим. Наведемо порівняльні таблиці доступності транспортної інфраструктури України за деякими видами транспорту з урахуванням регіональних прикладів (Київ, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська області). Дані систематизовано на основі офіційних звітів Мінінфраструктури, громадських аудитів та аналітичних публікацій 2022–2024 рр.

Порівняння забезпечення доступності залізничного транспорту України за регіонами представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Порівняння забезпечення доступності залізничного транспорту України
за регіонами

Показник	Київ	Дніпропетровська обл.	Львівська обл.	Одеська обл.	Івано-Франківська обл.
Кількість адаптованих вокзалів	4	2	3	2	1
Ліфти/пандуси на вокзалах	так (частково)	частково	так	частково	ні
Наявність тактильних смуг на перонах	50%	30%	40%	20%	10%
Адаптовані вагони «Укрзалізниці» (%)	~15	10	12	9	8
Аудіоінформування для незрячих	частково	відсутнє	частково	відсутнє	відсутнє
Загальний індекс доступності (0–10)	5,5	4,0	4,5	3,5	3,0

Джерело: складено за даними [10, 16]

Аналіз таблиці 2.1. дає можливість стверджувати, що лише частина залізничних вокзалів обладнана пандусами, ліфтами та тактильними смугами, а частка адаптованих вагонів «Укрзалізниці» не перевищує 15%. Найкраща ситуація у Києві та Львові, де впроваджуються елементи безбар'єрності, проте у більшості регіонів інфраструктура залишається морально та технічно застарілою.

Порівняння забезпечення доступності авіаційного транспорту за регіонами України представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Порівняння забезпечення доступності авіаційного транспорту за
регіонами України

Показник	Київ (Бориспіль)	Львів	Одеса	Дніпро	Івано- Франківськ
Наявність пандусів, ліфтів, адаптованих санвузлів	повністю	повністю	частково	частково	частково
Спеціальні служби супроводу PRM (пасажирів з обмеженою мобільністю)	так	так	так	так	ні
Тренінги для персоналу	регулярні	регулярні	епізодичні	епізодичні	відсутні
Місця очікування з тактильними позначками	так	так	ні	ні	ні
Доступні транспортні зв'язки (доїзд)	так	так	частково	частково	частково
Загальний індекс доступності (0–10)	8,5	8,0	6,0	5,5	4,5

Джерело: складено за даними [24, 26, 39]

За даними таблиці 2.2. можна зробити висновок, що аеропорти Києва (Бориспіль) та Львова мають високий рівень адаптації для пасажирів з обмеженою мобільністю: наявні пандуси, ліфти, адаптовані санвузли та служби супроводу PRM. Водночас у регіональних аеропортах (Одеса, Дніпро, Івано-Франківськ) рівень доступності нижчий через часткову відсутність технічного обладнання та недостатню підготовку персоналу.

Порівняння забезпечення доступності морських та річкових портів України наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Порівняння забезпечення доступності морських та річкових портів
України

Показник	Одеса	Херсон	Миколаїв	Київ (річковий вокзал)
Адаптовані пандуси/рампи	частково	ні	ні	частково
Доступні навігаційні системи	частково	відсутні	відсутні	частково
Адаптовані туалети/зали очікування	частково	ні	ні	частково
Наявність спеціальних місць посадки	ні	ні	ні	частково
Загальний індекс доступності (0–10)	4,0	2,5	2,5	3,5

Джерело: складено за даними [14, 25]

Дані таблиці 2.3. свідчать про те, що доступність морських та річкових портів України залишається недостатньою. Лише окремі об'єкти, зокрема Одеський порт та Київський річковий вокзали, частково обладнані пандусами й адаптованими приміщеннями. В інших портах (Херсон, Миколаїв) відсутні навігаційні елементи, спеціальні місця посадки та інфраструктура для маломобільних осіб. Загалом рівень доступності портів оцінюється як низький і потребує комплексної модернізації.

Порівняння забезпечення доступності міжміського автобусного транспорту за регіонами України наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Порівняння забезпечення доступності міжміського автобусного
транспорту за регіонами України

Показник	Київ	Дніпропетровська	Львівська	Одеська	Івано-Франківська
1	2	3	4	5	6
Частка міжміських автобусів з підйомниками (%)	8	6	7	5	4

Продовження табл. 2.4.

1	2	3	4	5	6
Доступність автостанцій (пандуси, навігація)	40%	35%	45%	30%	25%
Доступні каси, туалети	частково	частково	частково	частково	частково
Онлайн-інформування (розклад, доступні маршрути)	так	так	частково	так	ні
Загальний індекс доступності (0–10)	4,5	4,0	4,5	3,5	3,0

Джерело: складено за даними [25]

Дані таблиці 2.4. свідчать про те, що рівень доступності міжміського автобусного транспорту в Україні залишається низьким. Лише 5-8% автобусів обладнані підйомниками, а більшість автостанцій частково пристосовані для осіб з інвалідністю. Найкраща ситуація спостерігається у Києві та Львівській області, де запроваджено елементи безбар'єрного сервісу та онлайн-інформування. Водночас у більшості регіонів зберігаються проблеми з архітектурною доступністю, відсутністю адаптованих санітарних приміщень та низьким рівнем технічного оновлення транспортного парку.

Таким чином, оцінивши транспорту інфраструктуру України можна зробити висновок, що найвищий рівень доступності мають великі транспортні вузли – аеропорти Києва й Львова (8 – 8,5 балів). Залізнична та автобусна інфраструктура залишаються проблемними у регіонах, де вокзали й автостанції не адаптовані. Морські порти мають найнижчі показники доступності.

Далі проаналізуємо рівень доступності туристичних атракцій та культурних об'єктів України. У своєму дослідженні ми намагались визначити рівень забезпеченості умов доступу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп до основних туристичних атракцій і культурних об'єктів України. Нами було обрано десять об'єктів, які знаходяться в різних регіонах

України, і є досить популярними серед туристів. По кожному об'єкту досліджувались офіційні сторінки, розділи «доступність», публічні положення про супровід/інклюзію, новини про реконструкцію/пілотні проекти та матеріали про адаптацію експозицій. Оцінювання здійснювалось за п'ятьма критеріями, кожен з яких оцінювався у діапазоні 0 - 3 бали. Максимальний сумарний бал дорівнював 15 (висока доступність), мінімальний – 0 (відсутня). Оцінка базується на спостереженні, аналізі офіційних описів, фото та відео-матеріалів та опитуванні експертів у сфері туризму. Результати оцінювання рівня доступності туристичних об'єктів України наведено у таблиці 2.5.

Проведене оцінювання десяти найпопулярніших туристичних атракцій України показало, що загальний рівень інклюзивної доступності культурної спадщини та туристичних об'єктів залишається середнім (7,6 бали з 15 можливих). Це свідчить про часткову реалізацію принципів безбар'єрності та потребу у подальшому вдосконаленні інфраструктури.

Найвищий рівень доступності зафіксовано у Національному музеї «Меморіал жертв Голодомору» (12 балів) та Одеському національному художньому музеї (10 балів). Обидва заклади мають чітку політику інклюзії, адаптовані вебресурси, аудіогіди, жестову інтерпретацію, а також фізичне середовище, частково або повністю пристосоване для маломобільних груп населення.

Об'єктами середнього рівня доступності (7–8 балів) є Львівська національна галерея мистецтв, Національний заповідник «Софія Київська», Хотинська фортеця, Одеський театр опери та балету та історичний центр Львова. Для них характерна інформаційна відкритість (онлайн-тури, сайти, цифрові архіви), але наявні фізичні та побутові бар'єри, обумовлені історичною або архітектурною специфікою споруд.

Таблиця 2.5.

Оцінка рівня доступності найпопулярніших туристичних атракцій та культурних об'єктів України

№	Об'єкт	Місто	Фізична (0–3)	Транспорт (0–3)	Інформація (0–3)	Побут (0–3)	Персонал (0–3)	Заг. оцінка (макс15)	Коментар
1	Національний музей «Меморіал жертв Голодомору»	Київ	3	3	2	2	2	12	Музей має затверджений порядок супроводу, адаптований сайт та аудіоверсії матеріалів
2	Одеський національний художній музей (Одеський художній)	Одеса	2	2	2	2	2	10	Проект «Доступний музей на слух і дотик», 3D/аудіо/жестова відеоінформація, онлайн 3D- тури
3	Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького (та Палац Потоцьких)	Львів	2	2	2	1	1	8	Є цифрові архіви та повідомлення про облаштування інфраструктури; часткова адаптація експозицій (онлайн)
4	Національний заповідник «Києво- Печерська лавра»	Київ	1	2	1	1	1	6	Лавра реалізує інклюзивні проекти (проекти для людей з порушенням слуху), але значна частина комплексу – історична обмежена для фізичної адаптації
5	Національний заповідник «Софія Київська»	Київ	1	2	2	1	1	7	Квитки, частина сервісів доступна онлайн, проте історична будівля має фізичні бар'єри

№	Об'єкт	Місто	Фізична (0–3)	Транспорт (0–3)	Інформація (0–3)	Побут (0–3)	Персонал (0–3)	Заг. оцінка (макс15)	Коментар
6	Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець-Подільська фортеця»	Кам'янець-Подільський	1	2	1	1	1	6	Запроваджено положення про супровід осіб з інвалідністю, але архітектурний рельєф створює системні бар'єри
7	Хотинська фортеця (державний історико-архітектурний заповідник)	Хотин	2	2	1	1	1	7	Після реставрації під'їзду, моста; участь у тижні безбар'єрності – позитивні кроки, але фортеця – історичний об'єкт з обмеженнями
8	Одеський національний академічний театр опери та балету	Одеса	2	2	1	1	1	7	Є офіційні умови, FAQ; окремі заходи та сервісні практики, але інформація про повну фізичну адаптацію обмежена
9	Замок «Паланок» (Мукачево)	Мукачево	1	2	1	1	0	5	Активність по відвідуванню, модернізація сервісів; історичні бар'єри, обмежений супровід, персонал для інклюзії
10	Історичний центр Львова як кластер	Львів	2	2	2	1	1	8	Центр має міську інфраструктуру та деякі замовлення на облаштування (пандуси, підйомники у точках), але велика частина – історична з обмеженнями

Джерело: складено та розроблено автором

Найнижчі показники доступності (5–6 балів) отримали Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», Кам'янець-Подільська фортеця та Замок «Паланок». Основними проблемами залишаються нерівномірний рельєф, відсутність ліфтів і пандусів, обмежений супровід персоналу, а також недостатня інтеграція елементів універсального дизайну.

Фізична доступність є найслабшою категорією для історичних пам'яток, тоді як інформаційна доступність є найрозвинутішою завдяки цифровим проєктам, онлайн-турами та мультимедійним форматам. Це свідчить про зміщення акценту з інфраструктурних рішень на інформаційні ініціативи, що є простішим у впровадженні, але не забезпечує повної інклюзії.

Кадрова готовність (персонал) залишається на низькому рівні (1–2 бали в середньому). Бракує системних програм підготовки персоналу щодо обслуговування людей з інвалідністю та розроблення стандартів поведінки.

Позитивним є те, що всі розглянуті об'єкти мають певні елементи доступності – інформаційні, транспортні чи побутові, а також беруть участь у програмах «Без бар'єрів» або локальних інклюзивних ініціативах.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні спостерігається поступове формування культури інклюзивного туризму, однак реалізація принципів універсального дизайну у сфері культурної спадщини поки що є фрагментарною.

Використовуючи аналогічну методику проведемо дослідження рівня доступності пляжної та прибережної інфраструктури України. Будемо аналізувати пляжі, які є відкритими для відвідування й купання станом на 2025 рік. Результати оцінки рівня доступності пляжів наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Оцінка рівня доступності пляжної інфраструктури як складової інклюзивного туризму в Україні

№	Об'єкт (пляж/прибережна зона)	Місто	Фізична (0–3)	Транспорт (0–3)	Інформація (0–3)	Побут (0–3)	Персонал (0–3)	Заг. оцінка (макс15)	Коментар
1	Інклюзивний пляж — 11-та станція Великого Фонтану (PLAGE 11 / PLAGE 11 Station)	Одеса	3	3	2	2	2	12	Офіційні повідомлення та місцеві ЗМІ про оновлення: пандуси, доступні маршрути, сучасні туалети, душі, медпункт, укриття; сертифікація/перевірки
2	Інклюзивний пляж «Безмеж» / Калетон-Безмеж	Одеса	3	2	2	2	2	11	Опис інфраструктури: пандуси, спеціалізовані лежачки, електрокари, душові, туалети; звіти про роботу з ветеранами
3	Пляж «Дельфін» (локації з інклюзивними елементами)	Одеса	3	2	2	2	1	10	Історія облаштування інклюзивної локації: ліфт, пандуси, тактильна плитка в окремих ділянках
4	Калетон (клубні/муніципальні пляжі в межах комплексу)	Одеса (комплекс Калетон)	2	2	1	1	1	7	Часткова інформація про адаптацію під'їздів, наявність деяких сервісів; окремі ділянки позначені як доступні
5	Ланжерон (центральна пляжна зона - приклад	Одеса	2	1	1	1	1	6	Загальні матеріали про роботу пляжів; згадки про бетонні

№	Об'єкт (пляж/прибережна зона)	Місто	Фізична (0–3)	Транспорт (0–3)	Інформація (0–3)	Побут (0–3)	Персонал (0–3)	Заг. оцінка (макс15)	Коментар
	міського пляжу з елементами доступності)								пандуси, металеві рампи, але системної повної адаптації немає

Джерело: складено та розроблено автором

Аналізуючи табл. 2.6. можна сказати, що Одеса демонструє найвищий рівень розвитку інклюзивної пляжної інфраструктури в Україні, що є наслідком реалізації міських програм «Без бар'єрів», «Інклюзивне узбережжя» та співпраці муніципалітету з приватними операторами пляжів.

Середній показник доступності пляжів за п'ятьма критеріями становить 9,2 бали з 15 можливих, що відповідає середньому рівню адаптації із помітними позитивними прикладами комплексної інклюзії.

Інклюзивний пляж на 11-тій станції Великого Фонтану (PLAGE 11) – це найкращий приклад повноцінно адаптованої локації: облаштовані пандуси з твердим покриттям, настили до води, укриття, спеціальні душові, адаптовані туалети, медпункт, вказівники, спеціальні рятувальні засоби. Проєкт сертифікований і перевірений за стандартами безбар'єрності.

Аналіз показує, що Одеса є флагманом розвитку інклюзивної пляжної інфраструктури в Україні, проте рівень доступності залишається неоднорідним між муніципальними та приватними зонами. Високі результати мають лише спеціально створені «інклюзивні пляжі» з підтримкою міської влади або соціальних партнерів. Загалом Одеса демонструє поступове формування культури інклюзивного відпочинку, що може стати моделлю для інших приморських територій України.

Розглядаючи питання доступності туристичної інфраструктури, необхідно дослідити інформаційну та цифрову доступність.

У рамках Open Government Partnership (OGP) Україна включила зобов'язання «Ensuring digital accessibility for persons with disabilities», тобто щоб електронні ресурси (веб-сайти, мобільні додатки, електронні документи, сервіси) публічного сектору були доступні, зрозумілі та придатні для використання людьми з інвалідністю. Це зобов'язання було подане Україною як частина її участі у OGP – міжнародній ініціативі для підвищення прозорості, участі громадян, доступу до даних та інновацій у державному управлінні. В даний час Україна активно імплементує міжнародні стандарти цифрової доступності (наприклад, WCAG 2.1) для державних веб-ресурсів та

приватного сектора. WCAG 2.1 (Web Content Accessibility Guidelines) – це міжнародний стандарт, який визначає вимоги до створення веб-контенту, зрозумілого, зручного та доступного для всіх користувачів, зокрема людей з інвалідністю. Він базується на чотирьох принципах (POUR):

Perceivable – інформація має бути сприйнятною (наприклад, альтернативний текст для зображень, субтитри для відео);

Operable – інтерфейс має бути керованим (наприклад, можна навігацію здійснювати з клавіатури);

Understandable – контент має бути зрозумілим (послідовна структура, прості формулювання);

Robust – сумісність із допоміжними технологіями (читачами екрану, голосовими асистентами тощо) [55].

Україна почала системно впроваджувати цифрову доступність у державному секторі з 2021–2022 рр., орієнтуючись саме на WCAG 2.1 як базовий міжнародний стандарт. Від липня 2023 р. він став обов’язковим для органів виконавчої влади, тобто всі державні вебсайти, онлайн-портали, мобільні застосунки, документи, публічні електронні сервіси мають бути створені чи оновлені згідно з цими вимогами. Імплементация WCAG 2.1 у державних веб-ресурсах створює позитивний прецедент для туристичної сфери, адже:

- туристичні портали (державні, муніципальні, регіональні) можуть брати приклад і впроваджувати ті ж стандарти;
- зростає доступність туристичної інформації (карти, маршрути, музеї, бронювання);
- підвищується довіра та зручність для людей із порушеннями зору, слуху чи моторики, що стимулює розвиток інклюзивного туризму.

Розглянемо декілька прикладів впровадження стандарту WCAG 2.1 у державних та культурно-туристичних онлайн-ресурсах України (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7.

Приклади впровадження цифрової доступності (WCAG 2.1) у туристичних і культурних порталах України

№	Вебресурс / Організація	Тип ресурсу	Елементи цифрової доступності (відповідно до WCAG 2.1)	Що потребує покращення
1	Ukraine.travel – офіційний туристичний портал ДАРТ	Державний туристичний портал	- адаптивний дизайн; - контрастний текст; - альтернативні описи зображень; - мультимовна підтримка	- не всі зображення мають alt-теги; - відсутній режим «високої контрастності» або «для слабозорих»
2	Музей Революції Гідності (Музей Майдану)	Культурно-освітній вебсайт	- альтернативні тексти для фото; - структуровані заголовки; - навігація з клавіатури	- відео без сурдоперекладу або субтитрів; - немає візуальних налаштувань (контраст, розмір шрифту)
3	Discover Ukraine (державно-приватна ініціатива)	Інформаційний туристичний портал	- геолокаційна карта; - простий інтерфейс; - мобільна адаптація	- частина форм не озвучується скрін-рідерами; - недостатня контрастність тексту
4	Національний заповідник «Софія Київська»	Культурна установа	- адаптивна верстка; - базові alt-описи	- немає аудіоописів і субтитрів у відео; - відсутній функціонал для користувачів з вадами зору
5	Український культурний фонд	Державна установа культури	- доступність через клавіатуру; - контрастні кольори; - лаконічна навігація	- деякі документи у форматі PDF недоступні для скрін-рідерів
6	Kyiv Accessibility Map	Онлайн-карта безбар'єрності	- фільтри доступності; - простий інтерфейс; - мобільна адаптація	- не всі елементи мають текстові описи; - відсутня англomовна версія для іноземних туристів

Джерело: розроблено та складено автором

Як висновок по таблиці 2.7. можна сказати, що більшість із досліджених сайтів досягли рівня часткової відповідності WCAG 2.1, особливо за критеріями перцептивності (адаптивність, контрастність) і зрозумілості

(структура, навігація). Менше реалізовані критерії операбельності (повна підтримка клавіатури, фокусування) та мультимедійної доступності (субтитри, сурдопереклад, аудіоописи). Найкращими прикладами, на наш погляд, є Ukraine.travel і Kyiv Accessibility Map, що просувають безбар'єрність на національному рівні.

Попри наявність державних ініціатив і впровадження міжнародних стандартів (зокрема WCAG 2.1), цифрова доступність туристичних продуктів в Україні ще не стала системною та масовою практикою. Це стосується як державних, так і приватних туристичних операторів, закладів розміщення, музеїв та культурних інституцій.

Багато українських туристичних вебресурсів пропонують інформацію лише українською або англійською мовами, що ускладнює користування сервісами для іноземних туристів, зокрема людей із порушеннями зору чи слуху, які покладаються на автоматичні перекладачі або озвучення. Наприклад, не всі регіональні туристичні портали (обласні Департаменти туризму) мають багатомовні інтерфейси чи коректний машинний переклад. Віртуальні тури чи інтерактивні карти, створені під окремі проєкти, часто не мають дублювання контенту англійською або адаптованими символами доступності.

На більшості туристичних сайтів та у мобільних застосунках відсутня спеціалізована інформація про умови безбар'єрності. Це може бути:

- відсутність аудіогідів або звукових описів для людей із вадами зору;
- відсутність субтитрів чи сурдоперекладу у відео-контенті (наприклад, презентаціях DESTINACIY, промороликах);
- неможливість масштабувати текст або змінити контрастність фону на сайті;
- недостатнє маркування об'єктів безбар'єрності, тому турист не може зрозуміти, чи підходить маршрут, готель чи музей для людей з обмеженою мобільністю.

Наприклад, навіть популярні ресурси, як Ukraine.travel чи регіональні портали «Visit Lviv», «Visit Dnipro», подають загальну інформацію про

доступність, але не надають інтерактивних фільтрів або карт із позначенням доступних об'єктів.

У той час як країни ЄС активно розвивають цифрові рішення для інклюзивного туризму (наприклад, додатки з GPS-навігацією для людей з інвалідністю, адаптовані VR-тури, онлайн-браузери безбар'єрних готелів), в Україні ці технології поки мають локальний або експериментальний характер. VR-тури українських музеїв (наприклад, Софії Київської чи Львівського історичного музею) зазвичай орієнтовані на візуальний формат без аудіоописів. Мобільні застосунки з туристичною інформацією не часто мають опції голосового керування або спрощеного режиму перегляду. У сфері готельного бізнесу лише окремі заклади міжнародних мереж (Radisson, Hilton, Premier Hotels) адаптували свої сайти до стандартів доступності, тоді як більшість локальних сайтів не перевіряються на відповідність WCAG.

На національному рівні поки що немає уніфікованої системи позначення безбар'єрних туристичних об'єктів у цифровому просторі, наприклад, іконки доступності, QR-коди з аудіоописом, інтерактивні карти. Хоча окремі ініціативи, як проєкт «Доступно.UA» чи карта безбар'єрності Києва, вже частково вирішують цю проблему.

Таким чином, можна стверджувати, що цифрова доступність у сфері туризму в Україні знаходиться на етапі становлення. Є окремі успішні приклади, наприклад, адаптовані державні сайти, чат-боти «Доступно!», карта доступності Києва, але вони поки не створюють єдиної екосистеми. Для досягнення європейського рівня необхідне системне впровадження WCAG 2.1 у всі державні та приватні туристичні вебресурси; створення національної інтерактивної бази даних безбар'єрних туристичних об'єктів; розвиток інклюзивних цифрових продуктів, дружніх до людей з різними формами інвалідності.

2.2. Аналіз цільових груп інклюзивного туризму в умовах повоєнного відновлення

У контексті післявоєнного відновлення України інклюзивний туризм набуває нового соціального змісту, він розглядається не лише як напрям економічного розвитку, а як інструмент реабілітації, інтеграції та відновлення суспільства після масштабних травматичних подій.

Війна в Україні призвела до суттєвого зростання кількості людей із порушеннями здоров'я, психоемоційними розладами, а також ветеранів бойових дій, осіб, які втратили близьких, переселенців та людей із травматичним досвідом. Це формує нові цільові групи туристів, для яких важливою є не лише доступність фізичного середовища, але й психологічна, інформаційна та цифрова доступність туристичних продуктів.

У сучасних умовах до основних цільових груп інклюзивного туризму належать такі категорії:

1. Особи з інвалідністю та обмеженою мобільністю

Ця група традиційно є ядром інклюзивного туризму. Вона включає людей із порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, мовлення, а також із хронічними захворюваннями, що обмежують їхні фізичні можливості.

Після початку повномасштабної війни кількість таких осіб в Україні суттєво зросла. За даними Мінсоцполітики, понад 300 тис. осіб отримали інвалідність унаслідок бойових дій (станом на 2024 р.) [21].

Для цієї групи важливими є:

- безбар'єрна інфраструктура (пандуси, ліфти, тактильні елементи, адаптований транспорт);
- спеціальні готельні номери й маршрути;
- інформаційна доступність (сайти, аудіоописи, шрифт Брайля, жестова мова).

2. Ветерани війни та учасники бойових дій

Ця категорія охоплює як осіб із фізичними травмами, так і з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР). Для них туризм може виступати елементом психологічної та соціальної реабілітації.

Найбільш ефективними для ветеранів є:

- реабілітаційні та рекреаційні програми (санаторно-курортне лікування, дельфінотерапія, зелений туризм, гірське чи морське відновлення);
- групові тури для ветеранів та їхніх сімей, спрямовані на соціальну адаптацію;
- інноваційні формати терапії – арт-, екзо-, або анімал-терапія в поєднанні з подорожами.

3. Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

Це одна з наймасовіших категорій після 2022 р., близько 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб [15]. Їм властиві психологічне виснаження, втрата соціальних зв'язків, а також потреба у відновленні відчуття стабільності.

Для ВПО актуальні програми короткочасного відпочинку, соціально орієнтовані тури в межах безпечних регіонів, культурно-просвітницькі маршрути, які сприяють адаптації та інтеграції в нові громади.

4. Люди похилого віку

Ця група має фізіологічні обмеження, але значний туристичний потенціал: багато осіб пенсійного віку мають час і потребу в активному дозвіллі.

Для них потрібні тури низької інтенсивності, медичний супровід, спокійні маршрути, зручні засоби пересування.

Розвиток срібляного туризму (silver tourism) може стати одним із напрямів соціально орієнтованої політики держави.

5. Діти з особливими освітніми потребами

Для дітей з аутизмом, синдромом Дауна чи порушеннями слуху/зору туризм виконує розвивальну та соціалізаційну функцію.

Перспективним напрямом є терапевтичний туризм, зокрема дельфінотерапія, іпотерапія, еко- та арт-програми.

У післявоєнний період попит на такі програми зростає, особливо серед родин військовослужбовців.

6. Люди з тимчасовими обмеженнями здоров'я або психоемоційними розладами

До цієї групи належать особи, які пережили втрату, травму, емоційне вигорання.

Для них важливі м'які форми відпочинку, природно-оздоровчі маршрути, рекреаційні тури з елементами психологічної підтримки.

Наочно структура основних цільових груп інклюзивного туризму в Україні наведено на рисунку 2.1.

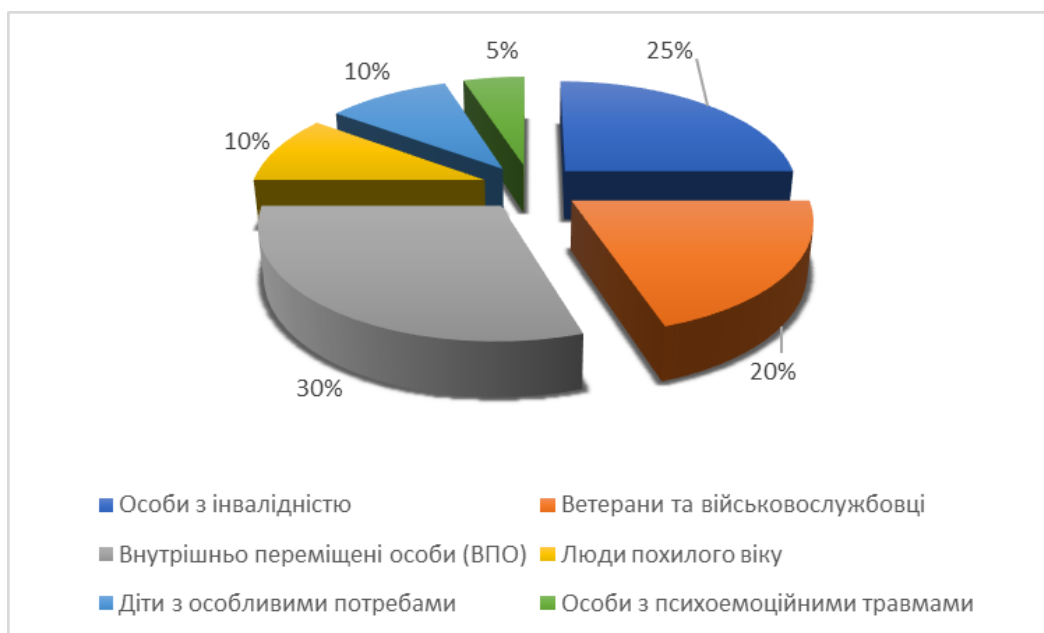

Рис. 2.1. Структура основних цільових груп інклюзивного туризму в Україні

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі даних Мінсоцполітики, Українського ветеранського фонду, UNDP Ukraine [23, 68, 70]

У 2018–2025 рр. в Україні спостерігається стійке зростання чисельності осіб з інвалідністю – з 2,6 млн. до 3,7 млн. осіб, тобто приріст становить

приблизно 42 %. Це зростання є показником як демографічних, так і соціально-політичних змін в нашій країні. Серед причин такого зростання, по-перше, військові дії на території України. Найпомітніший стрибок відбувся між 2021 та 2022 рр. (+0,3 млн осіб), що прямо пов'язано з повномасштабною війною. Військові травми, поранення та інвалідність серед цивільного населення суттєво вплинули на статистику. Другою причиною, на наш погляд, є старіння населення. Демографічні процеси зумовили збільшення кількості осіб похилого віку, серед яких рівень інвалідизації традиційно високий. Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні показано на рис. 2.2.

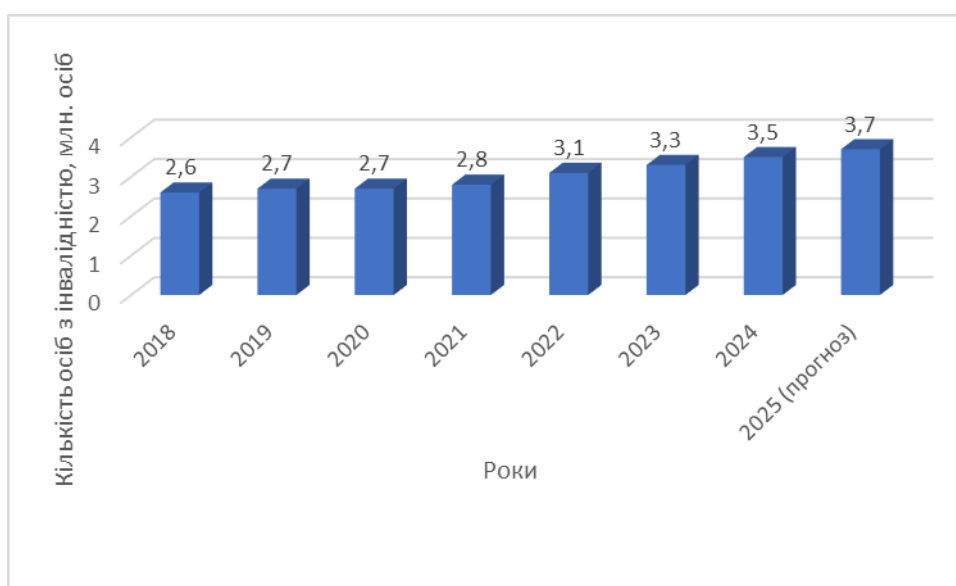

Рис. 2.2. Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні за 2018–2025 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [18, 21, 57]

Соціальними наслідками такого збільшення кількості осіб з інвалідністю є потреба у розширенні інклюзивних послуг: реабілітаційних, туристичних, санаторних. Показник кількості осіб з інвалідністю має безпосередній вплив на розвиток інклюзивного туризму, адже формує сталий попит на доступні, оздоровчі та соціально орієнтовані подорожі. Для туризму це означає збільшення потенційного сегмента інклюзивних туристів приблизно до 15 % ринку внутрішнього туризму у найближчі роки. Державна політика

безбар'єрності (Національна стратегія 2021–2030 рр.) та впровадження стандартів цифрової доступності створюють умови для адаптації туристичної інфраструктури.

Проаналізувавши існуючі дослідження різних організацій, серед яких Регіональне бюро УВКБ ООН для Європи (UNHCR Regional Bureau for Europe), Veteran Hub, Міжнародна організація з міграції (IOM), reSCORE Україна та аналітику Київської Школи Економіки (KSE) нами було проаналізовано психологічну готовність різних цільових груп до участі в інклюзивному туризмі (рис. 2.3.). Оцінна готовність різних цільових груп була нами отримана на основі екстраполяції та агрегації реальних індикаторів: намірів, рівня психологічного благополуччя, участі в програмах реабілітації.

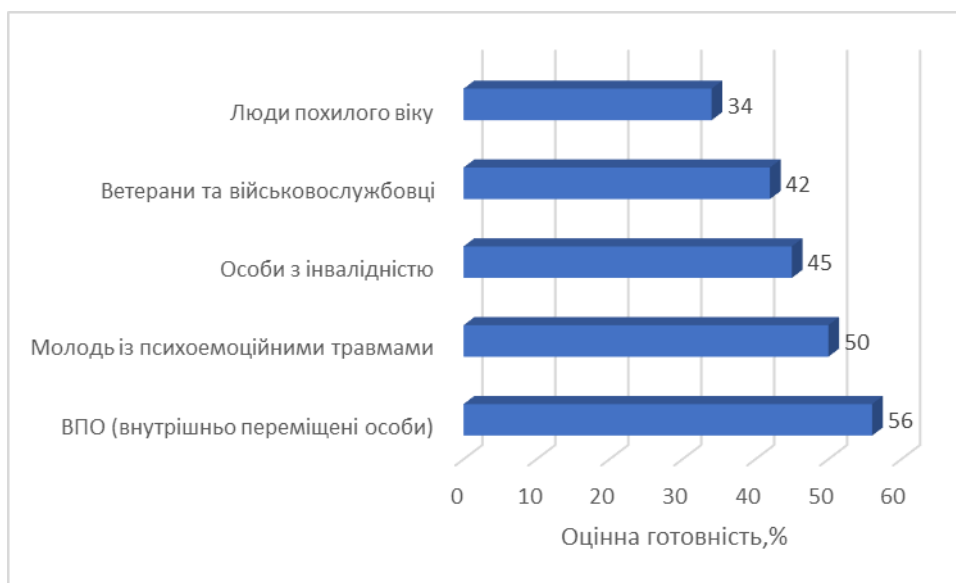

Рис. 2.3. Психологічна готовність до участі в інклюзивному туризмі цільових груп споживачів

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі досліджень [53, 54, 58, 63, 68, 69, 70]

Аналізуючи дані рисунку 2.3. можна зробити висновок, що найвищий рівень готовності (56%) демонструють внутрішньо переміщені особи (ВПО). Це пояснюється прагненням до емоційної розрядки, нових соціальних контактів і пошуку відчуття «нормальності» після вимушеного переміщення.

Високий показник серед ветеранів (42%) свідчить про зацікавленість у формах відновлення, які поєднують реабілітацію, спілкування та фізичну активність, але також вказує на потребу у спеціалізованих програмах (тури з психологічним супроводом, адаптований транспорт, відпочинок із сім'єю). Особи з інвалідністю (45%) демонструють середній рівень готовності. Більшість з них хотіли би подорожувати, але обмеження створюють бар'єри: відсутність адаптованого транспорту, недостатня інформація про безбар'єрні послуги, фінансові труднощі. Діти з ООП (52%) – готовність оцінюється через опитування батьків, які зацікавлені у реабілітаційних поїздках, зокрема з елементами терапії (дельфінотерапія, арт-терапія, сенсорні подорожі). Особи з психоемоційними травмами (50%) мають мотивацію, але часто відчують страх публічності, соціальної стигматизації, або уникання нових ситуацій. Найнижчий рівень готовності (34%) у людей похилого віку, де домінують фізичні та медичні обмеження, а також низький рівень цифрових навичок для організації подорожей.

Розглянемо фактори, що впливають на психологічну готовність до участі в інклюзивному туризмі (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8.

Фактори, що впливають на психологічну готовність до участі в інклюзивному туризмі

Позитивні чинники	Негативні чинники
Зростання ролі інклюзивних ініціатив у громадах, підтримка держави й донорів	Фінансова нестабільність, обмежений доступ до транспортної інфраструктури
Соціальна популяризація безбар'єрності	Недостатня кількість адаптованих туристичних продуктів
Поява спеціалізованих програм реабілітаційного туризму	Психологічна втома, посттравматичний синдром
Розвиток цифрових сервісів пошуку доступних локацій (наприклад, «Доступно.UA»)	Недовіра до нових сервісів або низька цифрова грамотність

Джерело: розроблено автором

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що інклюзивний туризм має високий потенціал як інструмент психологічного відновлення та соціальної інтеграції різних груп населення у повоєнний період. Найбільш мотивованими групами є ВПО та ветерани, які розглядають подорожі як засіб реабілітації, зниження тривожності та повернення до активного життя. Психологічна готовність осіб з інвалідністю та осіб із ПТСР залишається нижчою через бар'єри доступності, інформаційний дефіцит і страх соціальної оцінки. У перспективі можна очікувати зростання готовності цільових груп споживачів до участі в інклюзивному туризмі, якщо будуть реалізовані державні програми реінтеграції ветеранів і розвиток безбар'єрної інфраструктури у громадах.

Для підвищення рівня участі необхідно розширювати мережу безбар'єрних туристичних послуг; забезпечити фінансові програми підтримки (ваучери, пільгові тури); створювати інклюзивні маршрути з психологічним супроводом; удосконалювати цифрову доступність платформ бронювання й інформаційних ресурсів.

2.3. Аналіз пропозиції інклюзивних туристичних продуктів на українському ринку

Розвиток інклюзивного туризму в Україні неможливий без формування якісної та різноманітної пропозиції туристичних продуктів, орієнтованих на осіб з інвалідністю, літніх людей, ветеранів війни, дітей з особливими потребами та інших категорій громадян, які потребують спеціальних умов для подорожей. Під інклюзивним туристичним продуктом розуміють комплекс послуг, що враховують фізичні, сенсорні, когнітивні чи соціальні обмеження туриста та забезпечують комфорт, безпеку й повноцінну участь у подорожі на всіх етапах від бронювання до відпочинку.

За останні роки в Україні спостерігається поступове формування пропозиції інклюзивних туристичних послуг, однак цей процес має фрагментарний характер. Основними ініціаторами таких проєктів виступають не тільки державні структури, а й приватні компанії, благодійні фонди та громадські організації.

До найбільш відомих прикладів належать:

- ГО «Без бар'єрів» та проєкт «Доступно.UA», які створюють онлайн-карти доступних об'єктів туризму та готельної інфраструктури;
- платформа «Inclusive Travels» - онлайн-сервіс для підбору турів та відпочинку для людей з інвалідністю;
- готельно-оздоровчий комплекс «NEMO Resort & Spa» (м. Одеса), що впроваджує програми реабілітації та відпочинку для дітей і дорослих з обмеженими можливостями, у тому числі з використанням дельфінотерапії;
- санаторно-курортні заклади Трускавця, Моршина, Миргорода, які мають адаптовані приміщення, підйомники та спеціалізовані програми оздоровлення для осіб із захворюваннями опорно-рухового апарату чи посттравматичними розладами.

Аналіз пропозиції показує, що український ринок інклюзивного туризму включає такі основні напрями:

- оздоровчо-реабілітаційні тури – відпочинок у санаторіях, центрах реабілітації, спа-комплексах (приклад: «Немо», санаторії «Карпати», «Куяльник»);
- культурно-пізнавальні тури з адаптованими маршрутами, наприклад, екскурсії «Львів без бар'єрів», «Київ доступний», ініційовані місцевими туроператорами;
- соціально-реабілітаційні програми для ветеранів війни та членів їхніх родин, які поєднують психологічну підтримку, відпочинок і фізичну активність;

- дитячий інклюзивний туризм – табори, програми оздоровлення, освітні подорожі для дітей з особливими освітніми потребами (зокрема, через партнерські ініціативи з благодійними фондами);

- активний та екологічний інклюзивний туризм – адаптовані вело- та пішохідні маршрути в Карпатах, національних парках, прибережних зонах Чорного моря.

Більш детально основні інклюзивні туристичні продукти та їх характеристика наведено у табл. 2.9.

Аналіз представлених в табл. 2.9. інклюзивних туристичних продуктів в Україні свідчить про поступове, але впевнене розширення пропозиції національного туристичного ринку у напрямі безбар'єрності та соціальної доступності. В Україні спостерігається активізація ініціатив, спрямованих на створення умов для подорожей осіб з інвалідністю, ветеранів війни, дітей з особливими потребами, а також людей похилого віку.

Серед провідних тенденцій, характерних для пропозиції інклюзивного туризму, можна виділити комплексність пропозицій, що поєднують оздоровчі, реабілітаційні, освітні та рекреаційні послуги (наприклад, «Nemo Resort & Spa» з програмами дельфінотерапії, санаторії типу «Карпати» з фізичною реабілітацією). Також слід відзначити, що відбувається географічна диверсифікація, тобто здійснюється формування інклюзивних продуктів у різних регіонах: на узбережжі (Одеса), у горах (Закарпаття, Львівщина), у центральній частині (Київ, Вінниця, Полтавщина).

Все це відбувається за активною участю громадських організацій та міжнародних партнерів, які підтримують пілотні програми інклюзивного відпочинку та реабілітації (YMCA Veteran Initiative, Ukrainian Action). Також з'являються адаптовані транспортні й інформаційні сервіси, що робить подорожі більш зручними для людей з обмеженою мобільністю.

Таблиця 2.9.

Основні інклюзивні туристичні продукти та їх характеристики

№	Тип туристичного продукту	Цільова група	Ключові елементи (інфраструктура / послуги / персонал)	Конкретні приклади / ініціатив в Україні (2023–2025)
1	Оздоровчо-реабілітаційні тури	Учасники бойових дій, поранені, люди з інвалідністю опорно-рухового апарату	Адаптовані готелі, санаторії, доступні номери, фізіотерапія, масаж, логопед/психолог, трансфер із місць лікування	Санаторії та готельно-реабілітаційні комплекси, програми реабілітації; як приклад курортні SPA-комплекси з реабілітаційними програмами (готель «Немо» як кейс оздоровчої спа та дельфінотерапії)
2	Соціально-реабілітаційні тури для ветеранів	Ветерани, учасники бойових дій, їхні родини	Психологічна підтримка, групова терапія, адаптована активність (спорт, творчість), супровід фахівців	Проекти і програми, спрямовані на реабілітацію ветеранів через туризм
3	Культурно-пізнавальні інклюзивні тури (міські маршрути)	Люди з порушеннями мобільності, зору, слуху; літні туристи	Безбар'єрні маршрути, доступні екскурсійні автобуси, екскурсії з тактильними та аудіо матеріалами, навчений гід	Ініціативи «Безбар'єрний Львів» - адаптовані пішохідні маршрути, інтерактивні карти доступних закладів; екскурсійні сервіси у великих містах
4	Дитячий інклюзивний туризм (табори, освітні програми)	Діти з ООП (особливими освітніми потребами)	Адаптовані табори, сенсорні кімнати, спеціалізований педагогічний та медичний супровід, малі групи	Благодійні та громадські ініціативи, спеціальні дитячі програми в курортних центрах; локальні проекти реабілітації дітей
5	Активний інклюзивний туризм (адаптований спорт, екотури)	Особи з обмеженою мобільністю, ветерани, молодь з інвалідністю	Адаптовані веломаршрути, пішохідні треки з рівними дорожніми покриттями, обладнання для адаптованих активностей, інструктори	Пілотні маршрути в Карпатах та на регіональному рівні; місцеві ініціативи з облаштування треків та прокату адаптованого обладнання
6	Проживання з адаптацією (готелі, апарт-комплекси)	Усі категорії маломобільних туристів	Номери для маломобільних груп, пандуси, ліфти, адаптовані санвузли, навчений персонал, інформація на сайті про доступність	Окремі готелі (включаючи курортні комплекси й великі мережі), що вказують адаптовані номери на Booking та офіційних сайтах

№	Тип туристичного продукту	Цільова група	Ключові елементи (інфраструктура / послуги / персонал)	Конкретні приклади / ініціатив в Україні (2023–2025)
7	Транспортні сервіси для інклюзивного туризму	Люди на візках, з порушеннями слуху або зору, групи з дітей	Низькопідлоговий громадський/туристичний транспорт, спеціалізовані трансфери, квитки з пріоритетом, навчений персонал	Муніципальні та приватні ініціативи щодо доступного транспорту у великих містах; державні ініціативи «Рух без бар'єрів» зі спрямуванням на транспортну доступність
8	Цифрові сервіси і платформи (маркетинг, бронювання)	Всі групи інклюзивних туристів	Онлайн-карти доступності, фільтри для пошуку адаптованих послуг, віртуальні тури для людей з обмеженим зором, можливість бронювання супроводу	Платформи, ініціативи громадських організацій і стартапів, які агрегують інформацію про доступність; проекти створення інтерактивних карт доступних закладів
9	Освітньо-тренінгові продукти для персоналу	Персонал готелів, гідів, туроператори	Курси з інклюзивного обслуговування, тренінги з першої психологічної допомоги, стандарти обслуговування	Навчальні модулі від університетів, НТОУ, семінари для працівників HoReCa та туристичної галузі
10	Комплексні маршрути «інклюзивний відпочинок + реабілітація»	Ветерани, особи з комплексними потребами (фізичні + психічні)	Поєднання реабілітаційних послуг, психологічної підтримки, адаптованого дозвілля, співпраця з медичними центрами	Пілотні програми, що поєднують терапію та туризм, наприклад, Ukrainian Action – пілотна програма «Heroes» (Закарпаття); модуль мобільної реабілітації у м. Голованівськ (Кіровоградська область); YMCA Veteran Initiative Ukraine – проєкт для ветеранів і їхніх сімей

Джерело: складено автором

В умовах повоєнного відновлення України особливої актуальності набуває створення інклюзивних програм для ветеранів та військовослужбовців з пораненнями, які потребують фізичної та психологічної реабілітації. Водночас спостерігається тенденція до цифровізації пропозиції, появи онлайн-платформ для бронювання інклюзивного проживання, транспортних послуг і відпочинку.

Важливим напрямом розвитку також є партнерство з міжнародними організаціями (UNDP, UNICEF), які фінансують створення доступної інфраструктури в громадах і національних парках.

Разом з тим, ринок інклюзивних туристичних продуктів все ще перебуває на етапі становлення. Основні виклики стосуються: обмеженості фінансування та нестачі державних програм підтримки; нерівномірного рівня доступності інфраструктури між регіонами; недостатньої підготовки персоналу у сфері обслуговування осіб з інвалідністю.

Більш детально сильні та слабкі сторони розвитку інклюзивних туристичних продуктів проаналізуємо за допомогою SWOT аналізу (табл. 2.10.).

Таблиця 2.10.

SWOT-аналіз ринку інклюзивних туристичних продуктів України

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Формування позитивного іміджу України як країни, відкритої до інклюзивного туризму	Нерівномірний розвиток інфраструктури доступності між регіонами
Наявність діючих пілотних програм і проєктів (наприклад, Nemo Resort, YMCA Veteran Initiative, Ukrainian Action).	Обмежене державне фінансування і недостатня кількість грантових програм
Активна участь громадських організацій і міжнародних партнерів у розвитку інклюзивного туризму	Низька обізнаність туристичних операторів щодо потреб осіб з інвалідністю
Інтеграція реабілітаційних послуг у туристичні продукти (оздоровчі, психологічні, арт-терапевтичні програми)	Відсутність єдиних стандартів якості для інклюзивних послуг у сфері туризму
Підвищення соціальної значущості інклюзивних подорожей у повоєнний період	Недостатня підготовка персоналу до роботи з туристами з особливими потребами

Продовження табл. 2.10.

Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Залучення іноземних інвестицій і грантових ресурсів для розбудови безбар'єрної інфраструктури	Економічна нестабільність та наслідки війни, що знижують інвестиційну привабливість
Розвиток туризму для ветеранів і постраждалих від війни як державного пріоритету	Ризик комерціалізації інклюзивних продуктів без забезпечення їх соціальної мети
Використання цифрових технологій для онлайн-сервісів і планування доступних маршрутів	Недостатня координація між державними та місцевими органами у сфері туризму
Можливість створення національного бренду «Inclusive Ukraine»	Зниження туристичних потоків через безпекову ситуацію
Інтеграція інклюзивного туризму в систему реабілітації, освіти й соціальної адаптації	Відтік кваліфікованих кадрів унаслідок війни та міграційних процесів

Джерело: складено автором

Таким чином, можна стверджувати, що ринок інклюзивних туристичних продуктів в Україні має значний потенціал розвитку, зумовлений суспільним запитом на реабілітаційний та соціально орієнтований туризм. Попри низку системних проблем фінансового, кадрового і нормативного характеру існують передумови для формування конкурентоспроможного національного продукту, здатного забезпечити відпочинок, оздоровлення та соціальну підтримку. Ефективне використання можливостей (грантів, міжнародної допомоги, технологій) може суттєво підвищити якість та доступність інклюзивного туризму в Україні.

Висновки до розділу 2

Проаналізувавши стан розвитку інклюзивного туризму в Україні, можна сформулювати наступні висновки:

- Доступність туристичної інфраструктури в Україні перебуває на стадії поступового розвитку, однак характеризується значною нерівномірністю між

регіонами, видами транспорту та категоріями туристичних об'єктів. Найкращі показники демонструють великі транспортні вузли (аеропорти Києва та Львова), окремі музеї та спеціально облаштовані інклюзивні пляжі Одеси, де реалізуються програми безбар'єрності та застосовуються сучасні цифрові рішення. Водночас залізничні вокзали, міжміські автостанції, порти і значна частина культурної спадщини залишаються лише частково адаптованими, що зумовлено архітектурними обмеженнями, недостатнім фінансуванням і відсутністю системної підготовки персоналу. Інформаційна та цифрова доступність розвивається швидше, ніж фізична, однак без створення універсального середовища вона не забезпечує повноцінної інклюзії. Загалом результати свідчать, що в Україні формується культура інклюзивного туризму, проте впровадження принципів універсального дизайну потребує комплексної державної підтримки, оновлення нормативної бази та посилення контролю за її виконанням.

- Структура споживачів інклюзивного туризму в Україні істотно трансформувалася під впливом зростання кількості осіб з інвалідністю, ветеранів, ВПО та людей із психоемоційними травмами. Туризм для цих груп перестає бути лише формою дозвілля і набуває значення інструмента реабілітації, стабілізації психічного стану та соціальної інтеграції. Проведене дослідження засвідчує, що найвищу мотивацію до подорожей демонструють внутрішньо переміщені особи й родини з дітьми з особливими освітніми потребами, тоді як ветерани та особи з інвалідністю виявляють інтерес за умов наявності спеціалізованих програм і безбар'єрної інфраструктури. Найнижчу готовність мають люди похилого віку, що зумовлено фізичними та цифровими обмеженнями. Зростання чисельності осіб з інвалідністю та поширення ПТСР формує стійкий попит на реабілітаційні, емоційно підтримуючі та адаптовані маршрути. Отже, розвиток інклюзивного туризму в умовах повоєнного відновлення потребує розширення доступних сервісів, фінансових стимулів, цифрової інклюзії та створення спеціальних програм для ветеранів і ВПО. Це дозволить підвищити рівень участі представників

цільових груп, сприятиме відновленню їхнього психоемоційного стану та інтеграції у суспільне життя.

- Аналіз пропозиції інклюзивних туристичних продуктів в Україні свідчить, що ринок перебуває на етапі активного, але ще нерівномірного становлення. Формується багатокomпонентна система туристичних послуг, орієнтована на потреби осіб з інвалідністю, ветеранів, літніх людей, дітей з ООП та інших маломобільних груп населення. Попит на такі продукти зростає, що стимулює появу різних форматів пропозиції: від оздоровчо-реабілітаційних турів і програм психологічної підтримки до адаптованих міських маршрутів, дитячих інклюзивних таборів та активних екотурів. Український ринок інклюзивного туризму має значний потенціал, що підсилюється повоєнною потребою у комплексній реабілітації населення та розвитком цифрових сервісів. За умови державної підтримки, розширення партнерств і впровадження стандартів якості інклюзивні туристичні продукти можуть стати конкурентоспроможною складовою національного туристичного ринку та важливим інструментом соціальної інтеграції.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Розробка стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі соціально-економічні трансформації, які вплинули на всі сфери життя, зокрема й на туристичну галузь. Післявоєнний етап розвитку країни потребує відновлення не лише інфраструктури, а й соціальної згуртованості, інтеграції ветеранів, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп у суспільне життя. У цьому контексті інклюзивний туризм виступає важливим інструментом реабілітації, соціалізації та формування позитивного іміджу держави.

За оцінками Державного агентства розвитку туризму України, частка населення, що потребує інклюзивних туристичних послуг, зростає щонайменше на 30% у порівнянні з довоєнним періодом. Це пов'язано зі збільшенням кількості осіб з інвалідністю внаслідок воєнних дій, посттравматичних розладів, поранень, а також зростанням попиту на психоемоційну реабілітацію серед цивільного населення.

Водночас міжнародна практика демонструє, що інклюзивний туризм може стати драйвером сталого відновлення, поєднуючи принципи доступності, рівності, соціальної відповідальності бізнесу та зеленого відновлення територій.

Отже, формування стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період має спиратися на такі ключові фактори:

- соціальний запит на реабілітаційні та оздоровчі програми;
- державну політику щодо ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО;
- потребу у відновленні туристичних дестинацій з урахуванням стандартів доступності;

- міжнародну технічну допомогу та грантові програми (EU4Business, UNDP Rebuild Ukraine).

Стратегічною метою стратегії розвитку інклюзивного туризму повинно бути створення в Україні цілісної системи інклюзивного туризму, що забезпечує рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій громадян, сприяє соціальній реінтеграції ветеранів та осіб з інвалідністю, а також стимулює економічне відновлення регіонів.

Основні принципи стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні наведено на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Основні принципи стратегії розвитку інклюзивного туризму
Джерело: побудовано автором

Охарактеризуємо принципи стратегії інклюзивного туризму:

- принцип універсального дизайну, що передбачає адаптацію інфраструктури для максимального числа користувачів без необхідності спеціальних рішень;
- принцип доступності інформації, що передбачає створення доступних вебресурсів, мобільних додатків і навігаційних систем;
- принцип реабілітаційного підходу, який направлений на інтеграцію оздоровчих і психосоціальних компонентів у туристичні програми;
- принцип міжсекторальної співпраці з метою об'єднання держави, бізнесу, громадського сектору та міжнародних партнерів;
- принцип сталого розвитку, направлений на екологічну відповідальність, збереження культурної спадщини та підтримку місцевих громад.

На наш погляд, при формуванні стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні слід виділити чотири основні етапи: діагностико-аналітичний, інституційний, інвестиційний, соціально-реабілітаційний. Більш наглядно сутність пропонованих етапів показано на рисунку 3.2.

Таким чином, етапи реалізації стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період передбачають поетапне формування цілісної системи безбар'єрного туризму від аналізу існуючих умов до впровадження інноваційних рішень і соціально-реабілітаційних програм. Така послідовність дій забезпечує узгодженість між державними структурами, бізнесом та громадським сектором, сприяє підвищенню якості туристичних послуг і створенню комфортного середовища для всіх категорій населення, зокрема осіб з інвалідністю та ветеранів війни.

Діагностико-аналітичний	Інституційний	Інвестиційний	Соціально-реабілітаційний
• проведення аудиту доступності туристичних об'єктів; • формування реєстру інклюзивних туристичних маршрутів; • удосконалення існуючих нормативних актів і національних стандартів доступності в туризмі	• створення Національної платформи інклюзивного туризму України; • запровадження системи сертифікації «ДоступноUA» для об'єктів туризму; • навчання персоналу туристичної сфери основам комунікації з людьми з особливими потребами	• залучення грантових коштів ЄС та міжнародних фондів; • створення пілотних інклюзивних кластерів (наприклад, «Карпати без бар'єрів», «Одещина для всіх», «Донбас ReStart»); • розвиток цифрових сервісів для бронювання, навігації та інтерактивного супроводу туристів	• інтеграція програм психосоціальної підтримки ветеранів та людей з інвалідністю в туристичні продукти; • створення реабілітаційних центрів на базі морських, лісових та гірських курортів (зокрема на базі готелю «NEMO» у м. Одеса як моделі поєднання відпочинку, реабілітації та інклюзивного сервісу); • проведення щорічних форумів і виставок «Inclusive Travel Ukraine»

Рис. 3.2. Етапи реалізації стратегії інклюзивного туризму

Джерело: розроблено автором

При розробці стратегії необхідно визначити стратегічні заходи і основних виконавців стратегії, що і показано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Стратегічні заходи і виконавці стратегії розвитку інклюзивного туризму України у повоєнний період

№	Стратегічний захід	Основні виконавці / партнери	Термін реалізації	Очікувані результати
1	Проведення національного аудиту доступності туристичних об'єктів (інфраструктура, транспорт, сервіси, інформаційне середовище)	ДАРТ, Мінінфраструктури, місцеві органи влади, громадські організації («Безбар'єрність», «Група активної реабілітації»)	2025–2026 рр.	Формування реєстру інклюзивних об'єктів і маршрутів України
2	Розробка та ухвалення Національної стратегії інклюзивного туризму України	КМУ, Мінекономіки, ДАРТ, Комітет ВРУ з питань соціальної політики, профільні комітети	2026 р.	Затвердження стратегічного документу державного рівня
3	Запуск інформаційної платформи «Inclusive Travel Ukraine» із інтерактивною картою, рейтингом об'єктів та можливістю онлайн-бронювання	ДАРТ, Мінцифри, IT-компанії, Google.org, ГО «Доступно.UA»	2026–2027 рр.	Створення національного цифрового ресурсу для просування інклюзивного туризму
4	Запровадження системи сертифікації «Доступно.UA» для туристичних підприємств і готелів	ДАРТ, Торгово-промислова палата, Асоціація готельєрів України	2026–2028 рр.	Збільшення кількості сертифікованих об'єктів, підвищення стандартів якості послуг
5	Розвиток навчальних програм з інклюзивного сервісу у ЗВО туристичного профілю	МОН, профільні університети	2025–2029 рр.	Підготовка кадрів, обізнаних з принципами доступного обслуговування
6	Створення пілотних регіональних кластерів інклюзивного туризму («Карпати без бар'єрів», «Одещина для всіх», «Донбас ReStart»)	ОДА, ДАРТ, місцевий бізнес, міжнародні партнери (UNDP, ЄС)	2027–2030 рр.	Моделі регіонального розвитку, інтегровані у систему відновлення територій

№	Стратегічний захід	Основні виконавці / партнери	Термін реалізації	Очікувані результати
7	Інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів та осіб з інвалідністю у туристичні продукти	Мінветеранів, МОЗ, ДАРТ, готелі типу «NEMO Resort & Spa», санаторії, реабілітаційні центри	2027–2035 рр.	Зміцнення фізичного та психологічного стану цільових груп; соціальна адаптація
8	Розробка грантових механізмів підтримки малого бізнесу у сфері інклюзивного туризму	Мінекономіки, Фонд державного розвитку туризму, ЄБРР, тощо	2026–2030 рр.	Створено нові робочі місця
9	Проведення щорічного форуму «Inclusive Travel Ukraine»	ДАРТ, профільні асоціації, бізнес, ЗМІ	Щороку з 2026 р.	Підвищення видимості теми, налагодження партнерства, обмін кращими практиками
10	Впровадження національної інформаційної кампанії «Туризм без бар'єрів»	Міністерство культури та інформаційної політики, ДАРТ, Офіс Президента (ініціатива «Без бар'єрів»), медіа	2025–2030 рр.	Підвищення рівня суспільної свідомості та позитивного іміджу України

Джерело: складено та розроблено автором

Реалізація зазначених у таблиці 3.1. стратегічних заходів вимагає міжвідомчої координації та поєднання державного, приватного й громадського секторів. Основна увага має бути приділена формуванню стійких партнерств, підготовці кадрів, а також впровадженню цифрових технологій у систему управління інклюзивним туризмом. Особливо важливо забезпечити участь громадських організацій ветеранів та осіб з інвалідністю у прийнятті рішень, що гарантує людиноцентричний підхід до відновлення туристичної галузі.

Очікувані результати стратегії базуються на поєднанні соціальних, економічних і гуманітарних цілей державного відновлення. Реалізація запропонованих заходів дозволить не лише створити умови для доступності туристичних послуг для всіх категорій населення, а й забезпечити сталий розвиток регіонів через залучення інвестицій та міжнародних грантів.

Підвищення рівня доступності інфраструктури щонайменше на 60% сприятиме розширенню туристичних потоків, збільшенню внутрішнього туризму та формуванню позитивного іміджу України як європейської безбар'єрної держави. Впровадження сертифікації, навчальних програм і цифрових рішень забезпечить підвищення професійної компетентності персоналу й якість сервісу на рівні міжнародних стандартів.

Водночас соціально-реабілітаційна складова стратегії матиме вагомий вплив на психологічну та фізичну реабілітацію ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб, що сприятиме їхній інтеграції у суспільне життя. Створення нових робочих місць у сфері інклюзивного туризму активізує місцеву економіку та сприятиме зайнятості у громадах, що постраждали від війни.

Загалом, досягнення очікуваних результатів підтвердить, що інклюзивний туризм може стати інструментом відновлення людського потенціалу, соціальної згуртованості та економічного зростання України у повоєнний період.

Розроблена стратегія розвитку інклюзивного туризму в Україні у повоєнний період спрямована на формування доступного, гуманістичного та

економічно ефективного туристичного простору. Її реалізація дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність галузі, а й сприятиме соціальній реінтеграції ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО.

Інклюзивний туризм може стати потужним чинником післявоєнного відновлення держави, поєднуючи принципи доступності, сталого розвитку та людяності.

3.2. Пропозиції щодо створення інклюзивних туристичних маршрутів та сервісів у постраждалих регіонах

Внаслідок збройної агресії значна частина територій України зазнала руйнувань, втратила туристичну привабливість і потребує комплексного відновлення. Проте відновлення туризму у цих регіонах має не лише економічне, а й соціально-реабілітаційне значення. Туристична діяльність може стати важливим інструментом інтеграції ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та місцевих громад у процесі відновлення територій.

Інклюзивні туристичні маршрути у постраждалих регіонах покликані виконувати подвійну функцію. По-перше, соціальну функцію, тобто сприяти психологічній реабілітації, соціальній адаптації та взаєморозумінню між різними групами населення. По-друге, це економічна функція, яка має стимулювати відновлення малого бізнесу, зайнятість у сфері послуг і розвиток інфраструктури.

Міжнародний досвід (зокрема приклади Боснії і Герцеговини, Хорватії, Ізраїлю) свідчить, що створення спеціально адаптованих маршрутів у постконфліктних зонах сприяє відродженню туризму як складової миротворчої політики. Для України така практика є надзвичайно актуальною в умовах післявоєнного відновлення.

Основна ідея полягає у формуванні мережі регіональних інклюзивних маршрутів, які поєднують культурні, природні, історичні та реабілітаційні локації, адаптовані до потреб людей з різними видами інвалідності.

Концепція передбачає дотримання таких принципів:

- доступність – фізична, інформаційна, транспортна й комунікаційна;
- безбар'єрність – усунення фізичних і соціальних перешкод;
- реабілітаційність – включення у маршрути елементів психологічного та фізичного відновлення;
- локальна ідентичність – використання культурної спадщини та природних ресурсів регіону;
- сталий розвиток – збереження довкілля і підтримка місцевих громад.

Пропозиції щодо створення інклюзивних туристичних продуктів представлено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Пропозиції щодо створення інклюзивних туристичних маршрутів в
регіонах України

Назва маршруту	Регіон	Основні об'єкти	Особливості та інклюзивні рішення
1	2	3	4
«Донбас ReStart»	Донецька, Луганська обл.	Меморіальні місця, культурні центри, відновлені локації природного туризму (Сіверський Донець, Святогірськ)	Адаптовані пішохідні зони, мультимовні аудіогіди, маршрути для осіб з порушеннями зору та слуху; інтерактивні стенди про історію відновлення регіону.
«Карпати без бар'єрів»	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська обл.	Гірські курорти, еко-стежки, реабілітаційні центри, етнопарки	Безбар'єрні канатні дороги, тактильні карти, санаторно-туристичні програми для ветеранів та дітей з інвалідністю.
«Одещина для всіх»	Одеська обл.	Курорти Чорного моря, дельта Дунаю, біосферний заповідник, центр дельфінотерапії «NEMO»	Пляжі з пандусами і спеціальними візками, готелі з адаптованими номерами, терапевтичні та оздоровчі програми для осіб з ПТСР.

Продовження табл. 3.2.

1	2	3	4
«Полісся Еко+»	Житомирська, Київська, Чернігівська обл.	Екоферми, ліси, річкові маршрути, етнооселі	Екотуризм із можливістю залучення ВПО до гідівської діяльності; адаптовані човни й велосипедні маршрути.
«Дніпровський шлях єднання»	Дніпропетровська, Запорізька обл.	Музеї, козацькі пам'ятки, набережні, арт- об'єкти	Тактильні експозиції, мобільні додатки з аудіоописом, програми «Туризм як терапія» для ветеранів.

Джерело: розроблено автором

Запропоновані маршрути відображають збалансований підхід до розвитку інклюзивного туризму в різних частинах України, поєднуючи рекреаційні, культурно-історичні та терапевтичні елементи. Інклюзивні маршрути розроблялись таким чином, щоб забезпечити певний регіональний баланс. Маршрути охоплюють як східні (Донбас, Дніпропетровщина, Запоріжжя), так і західні (Карпати) та південні (Одещина) регіони, що сприяє просторовій рівновазі туристичного розвитку країни. Включення Полісся забезпечує репрезентацію центрально-північної частини України. До того ж, кожен маршрут має власну концепцію: «Донбас ReStart» - відродження територій і меморіальний туризм; «Карпати без бар'єрів» - реабілітація та активний відпочинок; «Одещина для всіх» - морський оздоровчо-терапевтичний напрям; «Полісся Еко+» - сталий розвиток і залучення ВПО; «Дніпровський шлях єднання» - культурна спадщина та патріотичне виховання.

У всіх маршрутах передбачено комплексний підхід до безбар'єрності фізичної (пандуси, адаптовані маршрути, канатні дороги), інформаційної (мультимовні аудіогіди, мобільні додатки), когнітивної (тактильні карти, аудіоописи), соціальної (участь ветеранів, ВПО, осіб з інвалідністю як учасників і гідів).

Запропоновані пілотні маршрути демонструють системний підхід до формування інклюзивного туристичного простору України. Вони поєднують безбар'єрність, регіональну ідентичність та соціальну реабілітацію, створюючи модель для подальшого масштабування інклюзивного туризму у постраждалих регіонах країни.

Створення інклюзивних маршрутів неможливе без розбудови відповідних сервісів, які забезпечують комфорт і безпеку для всіх груп туристів. На наш погляд, основними напрями розвитку сервісів повинні бути:

- транспортна доступність. Передбачає впровадження адаптованого громадського транспорту з низькою підлогою та спеціалізованих туристичних автобусів для маломобільних груп.

- інфраструктурна адаптація. Передбачає облаштування пандусів, ліфтів, тактильних доріжок, візуальних і звукових систем навігації, облаштування безбар'єрних туалетів, пунктів харчування, зон відпочинку.

- цифрові сервіси та інформаційна доступність. Передбачає створення мобільних застосунків з інформацією про маршрути, карти доступності, впровадження аудіогідів для осіб з порушенням зору, перекладу жестовою мовою для осіб з порушенням слуху.

- психологічно-реабілітаційні послуги. Передбачає включення у маршрути центрів психологічної допомоги, арт-терапії, дельфінотерапії, зоотерапії, створення спільних програм з ветеранськими організаціями.

- підготовка кадрів. Мається на увазі навчання персоналу основам інклюзивної комунікації, введення модулів з інклюзивного сервісу у програми ЗВО туристичного профілю.

Створення інклюзивних туристичних маршрутів і сервісів у постраждалих регіонах є стратегічним напрямом відновлення туристичної галузі України. Запропоновані ініціативи спрямовані на поєднання реабілітації, доступності та сталого розвитку, що дозволяє розглядати туризм не лише як економічний сектор, а як інструмент відновлення людського потенціалу й суспільної єдності. Реалізація таких маршрутів сприятиме

формуванню позитивного іміджу України як сучасної, відкритої та гуманістичної держави.

3.3. Економічне обґрунтування впровадження інклюзивного туристичного продукту

У попередньому підрозділі нами було запропоновано впровадження декількох пілотних проєктів інклюзивних турів регіонами України. Розглянемо більш детально пропозицію щодо створення інклюзивного туру «Одещина для всіх».

Інклюзивний тур «Одещина для всіх» розроблено з метою створення безбар'єрного туристичного продукту для осіб із різними рівнями мобільності, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, сімей із дітьми з особливими потребами, а також людей, які потребують психологічного відновлення. Програма туру поєднує елементи оздоровлення, культурного пізнання, арт-терапії та соціальної інтеграції.

Основна ідея туру – показати, що туризм може бути одночасно доступним, комфортним і терапевтичним, навіть у регіонах, які зазнали наслідків війни чи соціальних трансформацій. Одеса як південна курортна столиця України володіє широкими можливостями для розвитку безбар'єрного туризму: наявність інклюзивних пляжів, готелів з адаптованими номерами, сучасної транспортної інфраструктури, а також культурних об'єктів, пристосованих до потреб людей з інвалідністю.

Тур побудовано за принципом поєднання дозвілля, реабілітації та культурного досвіду. Кожен день передбачає баланс між активним і відновлювальним відпочинком: морські процедури, дельфінотерапія, екскурсії до природних і культурних пам'яток, арт-терапевтичні заходи. Особлива увага приділяється емоційному комфорту, безпеці та комунікації між учасниками незалежно від їх фізичних можливостей.

Продукт може бути реалізований у форматі пілотного інклюзивного маршруту в межах державної програми «Без бар'єрна Україна» та слугуватиме моделлю для подальшого розширення інклюзивного туризму на інших територіях.

Тур передбачає відвідування дельти Дунаю, Центру культури вина «Шабо», Одеського національного художнього музею. У програму входять терапевтичні заходи: сеанси дельфінотерапії у центрі «НЕМО», йога, арт-терапія. Інклюзивний тур «Одещина для всіх» позиціонується як оздоровчо-реабілітаційний продукт соціальної спрямованості, розроблений відповідно до принципів безбар'єрного туризму. Тур створює умови для комфортного перебування осіб із порушеннями опорно-рухового апарату, слуху, зору, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, а також сімей із дітьми з особливими потребами. Передбачається, що усі локації будуть забезпечені безбар'єрним доступом, транспорт і супровід буде організовано з урахуванням потреб маломобільних осіб (пандуси, фіксатори, допомога асистентів).

Загальну характеристику туру «Одещина для всіх» представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Загальна характеристика туру «Одещина для всіх»

Параметр	Опис
Назва туру	«Одещина для всіх»
Тип туру	Інклюзивний оздоровчо-реабілітаційний (соціально орієнтований)
Тривалість	5 днів / 4 ночі
Маршрут	Одеса – Шабо – Вилкове (Дельта Дунаю) – Одеса
Цільова аудиторія	Особи з інвалідністю (з порушеннями опорно-рухового апарату, слуху, зору), ветерани війни, ВПО, сім'ї з дітьми з особливими потребами
Сезонність	Травень – вересень
Транспорт	Комфортабельний мікроавтобус з підйомником, обладнаний для перевезення осіб з обмеженою мобільністю

Продовження табл. 3.3.

Тип розміщення	Готель «Nemo Resort & Spa» (м. Одеса), адаптовані номери, безбар'єрна інфраструктура
Харчування	Повний пансіон (адаптоване меню для осіб з особливими дієтичними потребами)
Програма туру	Дельфінотерапія в центрі «NEMO», релаксаційні процедури, екскурсія Одесою, відвідування Одеського художнього музею, поїздка до Вилкове з адаптованим човном
Мета туру	Реабілітація, психологічне відновлення та соціальна інтеграція через відпочинок, арт- і дельфінотерапію, пізнавальні заходи
Особливості туру	Безбар'єрна інфраструктура, участь у груповій арт-терапії, аудіогіди для осіб із порушенням зору
Очікуваний результат	Підвищення якості життя та соціальної інтеграції учасників, популяризація інклюзивного туризму в Одеському регіоні

Джерело: розроблено автором

За нашою думкою, пропонований тур має поєднувати оздоровлення, екологічний та культурно-пізнавальний компоненти, забезпечувати комфорт, доступність і реабілітаційний ефект для кожного учасника. Більш детально програму туру наведено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Програма туру «Одещина для всіх»

День	Програма туру	Основні заходи / активності	Інклюзивні рішення
1	Знайомство з Одесою	Прибуття, трансфер до безбар'єрного готелю, оглядова екскурсія «Одеса відкрита для всіх», вечеря, арт-знайомство «Море і ми».	Готель з адаптованими номерами, пандуси, доступні маршрути центром міста.
2	Морський відпочинок і дельфінотерапія	Відвідування інклюзивного пляжу «Дельфін», відвідування центру дельфінотерапії «NEMO», арт-терапія, релакс, йога.	Пляжні візки, пандуси, допомога волонтерів, програми для ветеранів і дітей з особливими потребами.

Продовження табл. 3.4.

3	Природні та культурні багатства Одещини	Екскурсія до Центру культури вина «Шабо», дегустація напоїв і локальних продуктів, поїздка дельтою Дунаю на адаптованому човні.	Безбар'єрна інфраструктура в «Шабо», адаптовані човни, можливість відпочинку для маломобільних туристів.
4	Мистецтво, оздоровлення і творчість	Ранкова йога, відвідування Одеського національного художнього музею, майстер-клас із арт-терапії «Морський амулет», вечірній захід «Світло єднання».	Музей із пандусом та ліфтом, мультимовний аудіогід, адаптовані зони відпочинку, інклюзивний творчий простір.
5	Завершення подорожі	Сніданок, вільний час на узбережжі, опитування учасників, вручення сертифікатів, трансфер.	Безбар'єрний транспорт, асистентський супровід, опитувальник з доступності для покращення майбутніх турів.

Джерело: розроблено автором

Кошторис інклюзивного туру «Одещина для всіх» охоплює основні витрати, необхідні для забезпечення комфортного та безбар'єрного відпочинку учасників. Найбільшу частку становить проживання в адаптованому готелі «Nemo Resort & Spa» та повний пансіон, що гарантує зручність і безпеку гостей. Більш детально кошторис витрат представлено у таблиці 3.5.

Значну частину витрат за туром, що пропонується, формують дельфінотерапія та екскурсійно-реабілітаційна програма, включно з поїздкою до Вилкове. Передбачені також витрати на супровід фахівців та страхування, що є обов'язковими елементами інклюзивного турпродукту. Загальна собівартість становить 12500 грн., що робить тур доступним для різних соціальних груп, а встановлення ціни продажу у 15000 грн. забезпечує стабільну економічну доцільність його реалізації.

Таблиця 3.5.

Кошторис туру «Одещина для всіх» на 1 особу

Стаття витрат	Опис / включені послуги	Вартість, грн.
Проживання	4 ночі у готелі «Nemo Resort & Spa» (адаптований номер, безбар'єрний доступ)	6 000
Харчування	Повний пансіон (5 днів × 3 прийоми їжі, адаптоване меню)	2 000
Транспортні послуги	Комфортабельний мікроавтобус з підйомником (трансфери, поїздка до Шабо та Вилкове)	1 200
Екскурсійне обслуговування	Екскурсія Одесою, відвідування Одеського художнього музею, поїздка в Шабо та Вилкове	1 000
Дельфінотерапія	Індивідуальна сесія + групове заняття у центрі «НЕМО»	1 800
Послуги супроводу	Гід-перекладач жестової мови, психолог, медпрацівник, волонтерський супровід	800
Страховання	Медичне та туристичне страхування (з урахуванням особливих потреб)	200
Організаційні витрати	Адміністративні витрати, бронювання, податки, реклама	500
Разом собівартість туру (1 особа)		12 500
Рекомендована ціна продажу (з націнкою 20%)		15 000
Очікуваний прибуток (з 1 особи)		2 500

Джерело: розроблено автором

Для оцінки економічної доцільності впровадження інклюзивного туру «Одещина для всіх» було проведено аналіз точки беззбитковості, який дозволяє визначити мінімальну кількість учасників, необхідну для покриття всіх витрат туроператора. У розрахунках враховано як змінні витрати на одного туриста (12500 грн.), так і постійні витрати, пов'язані з організацією туру (50000 грн.): реклама, адміністративне забезпечення, резервування, підготовка персоналу, страхування відповідальності тощо. Продажна ціна туру

встановлена на рівні 15000 грн. за одного учасника. Наочно графік точки беззбитковості туру «Одещина для всіх» представлено на рис. 3.3.

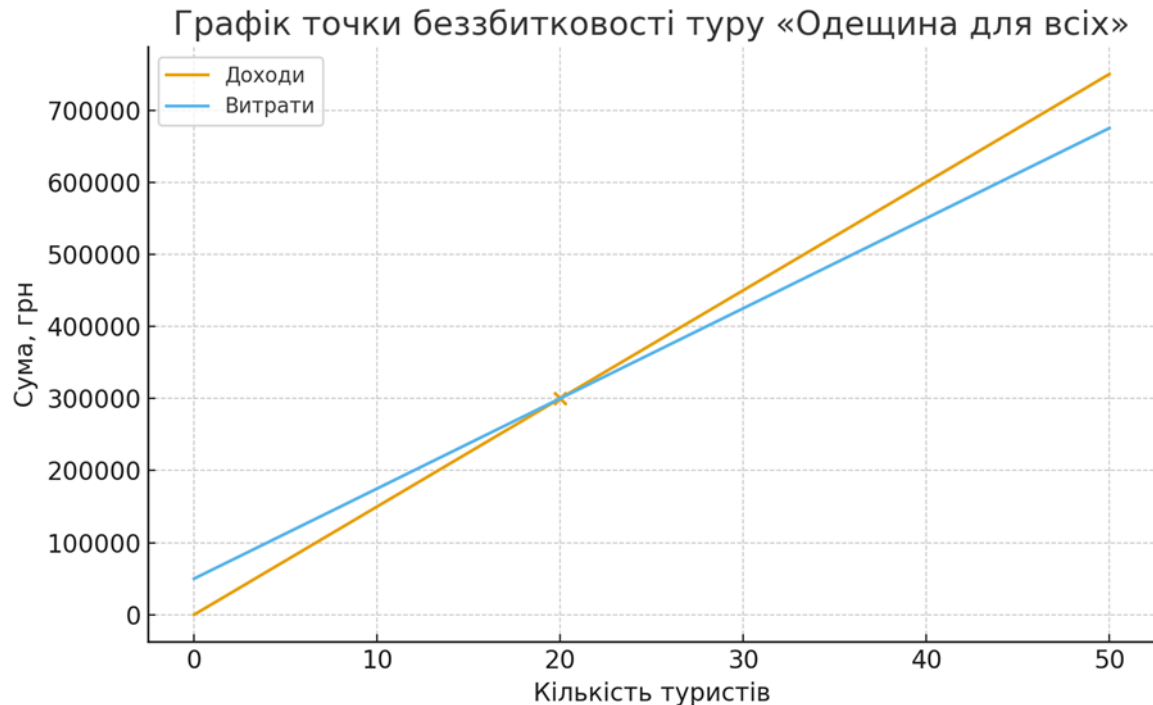

Рис. 3.3. Графік точки беззбитковості туру «Одещина для всіх»

Джерело: побудовано автором

Результати моделювання показали, що точка беззбитковості досягається при залученні 20 туристів. За такої кількості продажів доходи та витрати зрівнюються, що відповідає порогу окупності проєкту. За умови збільшення кількості учасників понад 20 осіб тур стає прибутковим: кожен додатковий турист приносить туроператору близько 2500 грн. маржинального доходу. Це свідчить про досить гнучку природу витрат та наявний економічний потенціал маршруту.

Аналіз також демонструє, що інклюзивний тур може бути ефективним навіть за умов обмеженого попиту, оскільки його фінансові показники дозволяють компенсувати витрати без необхідності залучати велику групу. Така модель є перспективною для соціальних та реабілітаційних турів, що

мають чітко визначену цільову аудиторію й можуть реалізовуватись через державні або благодійні програми підтримки.

Оскільки інклюзивний туристичний продукт включає адаптований транспорт, спеціалізовані послуги гідів, доступні локації та супровід фахівців, його реалізація вимагає підвищених витрат. Саме тому важливим елементом організаційно-економічного забезпечення туру «Одещина для всіх» є використання державних, міжнародних та благодійних інструментів підтримки.

На сьогодні в Україні функціонує низка програм, які можуть профінансувати або частково співфінансувати інклюзивні туристичні ініціативи. Вони охоплюють сфери розвитку туризму, соціальної інтеграції, реабілітації ветеранів, підтримки осіб з інвалідністю та регіонального розвитку. Залучення таких програм сприяє підвищенню доступності туру, розширенню цільової аудиторії, створенню безбар'єрного туристичного середовища та зміцненню соціального ефекту продукту.

У таблиці 3.6. запропоновано основні програми, що потенційно можуть підтримати реалізацію туру «Одещина для всіх», а також критерії їх залучення у межах проєкту.

Таблиця 3.6.

Програми державної та благодійної підтримки інклюзивного туру
«Одещина для всіх»

№	Програма / Організація	Тип підтримки	Ключові напрями діяльності	Критерії залучення для туру
1	2	3	4	5
1	Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ)	Гранти, промоція, партнерство	Розвиток внутрішнього туризму, інклюзія, популяризація маршрутів	Наявність інноваційної туристичної пропозиції; відповідність пріоритетам державної політики
2	Міністерство соціальної політики України	Соціальні програми, співфінансування	Адаптація та інтеграція людей з інвалідністю	Тур містить доступні послуги та елементи соціальної інтеграції

Продовження табл. 3.6.

1	2	3	4	5
3	Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР)	Інфраструктурні гранти	Розвиток регіонів та туристичних об'єктів	Проект передбачає удосконалення доступних туристичних локацій
4	Програми ЄС (Erasmus+, EU4Business, EU4Culture)	Фінансування проєктів, міжнародна співпраця	Культура, освіта, інклюзія, інновації	Можливість міжнародної співпраці та створення інклюзивних маршрутів
5	Український ветеранський фонд (УВФ)	Фінансування програм адаптації	Підтримка ветеранів та їхніх сімей	Наявність реабілітаційних або соціально-адаптаційних елементів у турі
6	Карітас України	Благодійна підтримка	Соціальна інтеграція, робота з ВПО, людьми з інвалідністю	Соціальна спрямованість туру, робота з вразливими групами
7	Одеська ОДА та ОВА	Регіональні програми	Туристичний розвиток регіону	Відповідність стратегії розвитку Одещини та підтримка місцевих громад

Джерело: складено автором

У межах інклюзивного туру «Одещина для всіх» доцільним є комбінування декількох джерел фінансування. Державні програми (ДАРТ, Мінсоцполітики) можуть забезпечити адміністративну й організаційну підтримку, тоді як міжнародні грантові інституції надають ресурси для інноваційних компонентів як навчання персоналу, розробка доступних цифрових матеріалів, адаптація екскурсійних маршрутів. Благодійні фонди можуть бути залучені для покриття витрат учасників із вразливих груп, що значно підвищує інклюзивність туру.

Важливо підкреслити, що проєкт має високий соціальний ефект, поєднує елементи реабілітації, культурної інтеграції та розвитку внутрішнього туризму. Це підвищує шанси на успішне залучення фінансування з різних джерел і можливість масштабування туру в майбутньому.

Висновки до розділу 3

Розглянувши стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму, можна сформулювати наступні висновки:

- Розвиток інклюзивного туризму є одним із ключових напрямів післявоєнного відновлення України, оскільки поєднує соціальні, економічні та гуманітарні цілі держави. Визначено, що зростання кількості осіб, які потребують доступних туристичних послуг, формує чіткий суспільний запит на реабілітаційні, оздоровчі та соціально важливі програми. Запропонована у роботі стратегія спирається на принципи універсального дизайну, доступності інформації, міжсекторальної співпраці, сталого розвитку та реабілітаційного підходу, а її реалізація передбачає чотири послідовні етапи від діагностики й інституційного оформлення до інвестиційного впровадження та соціально-реабілітаційної інтеграції. Реалізація стратегії сприятиме підвищенню доступності туристичних послуг, регіональному розвитку, формуванню позитивного іміджу України як безбар'єрної держави, а також матиме значний вплив на реабілітацію та соціальну інтеграцію ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО.

- Створення інклюзивних туристичних маршрутів і сервісів у постраждалих від війни регіонах є ключовим елементом післявоєнного відновлення, оскільки поєднує економічні, соціальні та реабілітаційні цілі. Запропоновані у роботі маршрути «Донбас ReStart», «Карпати без бар'єрів», «Одещина для всіх», «Полісся Еко+», «Дніпровський шлях єднання» забезпечать регіональний баланс, відображатимуть локальну ідентичність та врахують потреби різних категорій населення, зокрема ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО. Визначені принципи доступності, безбар'єрності, реабілітаційності, сталості й збереження культурної спадщини стануть фундаментальними складовими, які разом забезпечать можливість створити туристичний простір, однаково комфортний і корисний для всіх людей, незалежно від їхніх можливостей чи життєвих обставин.

- Економічне обґрунтування впровадження інклюзивного туру «Одещина для всіх» підтверджує його доцільність як соціально-орієнтованого туристичного продукту. Розроблений тур поєднує елементи оздоровлення, реабілітації, культурного та пізнавального відпочинку, забезпечує безбар'єрний доступ для осіб з інвалідністю, ветеранів війни, ВПО та сімей із дітьми з особливими потребами. Аналіз собівартості та точки беззбитковості демонструє, що проект є економічно життєздатним. При залученні групи туристів у розмірі 20 осіб тур покриває витрати, а збільшення кількості учасників приносить прибуток.

Важливим аспектом економічного обґрунтування є комплексне використання державних, міжнародних та благодійних програм підтримки, що дозволяє покривати підвищені витрати на інклюзивний сервіс, адаптований транспорт, супровід фахівців та цифрові рішення. Така комбінована система фінансування буде направлена на підвищення доступності продукту для цільових груп та забезпечуватиме його масштабування в інших регіонах.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних основ та практичних аспектів розвитку інклюзивного туризму як напряму повоєнного відновлення України можна зробити наступні висновки:

1. У результаті аналізу теоретичних засад та еволюції поняття «інклюзивний туризм» встановлено, що цей термін відображає глобальний перехід від вузького розуміння доступності як усунення бар'єрів для людей з інвалідністю до широкої концепції створення туристичного середовища, комфортного для всіх категорій населення. Інклюзивний туризм сформувався як відповідь на сучасні соціальні виклики з метою забезпечення рівноправного доступу до туристичних ресурсів, послуг та інфраструктури для різних груп населення. У ході дослідження уточнено відмінності між поняттями «доступний» та «інклюзивний» туризм. Доступний туризм фокусується переважно на адаптації вже існуючих об'єктів для людей з інвалідністю, тоді як інклюзивний туризм пропонує універсальні рішення, що є зручними для максимально широкої аудиторії. Саме інклюзивний підхід визнано більш прогресивним та економічно ефективним, оскільки він сприяє соціальній інтеграції, усуває сегрегаційні бар'єри та забезпечує однакову якість туристичного досвіду для всіх.

2. Аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів засвідчує, що розвиток інклюзивного туризму можливий лише за умови системного й багаторівневого регулювання, яке поєднує міжнародні зобов'язання (UNCRPD), галузеві рекомендації UNWTO та ENAT, стандарти ISO з національними законами й будівельними нормами. Україна поступово інтегрує світові підходи, впроваджуючи сучасні стандарти доступності, що особливо важливо в контексті євроінтеграції та повоєнного відновлення. Водночас нормативна база залишається недосконалою, а відсутність єдиної системи сертифікації, достатніх фінансових стимулів і належного контролю уповільнює впровадження принципу «туризм для всіх». Отже, ефективний

розвиток інклюзивного туризму в Україні потребує гармонізації законодавства з європейськими нормами та посилення відповідальності за недотримання вимог доступності у всіх сегментах туристичної галузі.

3. Аналіз світових практик доводить, що інклюзивний туризм у багатьох країнах став не лише соціальною, а й економічно ефективною стратегією, яка стимулює розвиток інфраструктури, створює нові робочі місця та розширює туристичний ринок. Досвід держав ЄС, Великої Британії, США, Канади, Японії, Австралії та інших країн демонструє важливість поєднання нормативного регулювання, стандартизації доступності, підтримки бізнесу й розвитку цифрових інструментів для туристів із різними потребами. Особливо цінним для України є інтеграція доступності у транспорт, готельну інфраструктуру, природні парки та культурні об'єкти, а також використання інклюзивного туризму як інструменту фізичної та психологічної реабілітації. Вивчений міжнародний досвід свідчить, що впровадження системи «туризм для всіх» здатне стати важливою складовою повоєнного відновлення України, сприяти соціальній інтеграції ветеранів і постраждалих від війни, підвищити конкурентоспроможність туристичної галузі та сформувати позитивний міжнародний імідж країни як сучасної, безбар'єрної та відкритої дестинації.

4. Доступність туристичної інфраструктури в Україні перебуває на стадії поступового розвитку, однак характеризується значною нерівномірністю між регіонами, видами транспорту та категоріями туристичних об'єктів. Найкращі показники демонструють великі транспортні вузли (аеропорти Києва та Львова), окремі музеї та спеціально облаштовані інклюзивні пляжі Одеси, де реалізуються програми безбар'єрності та застосовуються сучасні цифрові рішення. Водночас залізничні вокзали, міжміські автостанції, порти і значна частина культурної спадщини залишаються лише частково адаптованими, що зумовлено архітектурними обмеженнями, недостатнім фінансуванням і відсутністю системної підготовки персоналу. Інформаційна та цифрова доступність розвивається швидше, ніж фізична, однак без створення універсального середовища вона не забезпечує повноцінної інклюзії. Загалом

результати свідчать, що в Україні формується культура інклюзивного туризму, проте впровадження принципів універсального дизайну потребує комплексної державної підтримки, оновлення нормативної бази та посилення контролю за її виконанням.

5. Структура споживачів інклюзивного туризму в Україні істотно трансформувалася під впливом зростання кількості осіб з інвалідністю, ветеранів, ВПО та людей із психоемоційними травмами. Туризм для цих груп перестає бути лише формою дозвілля і набуває значення інструмента реабілітації, стабілізації психічного стану та соціальної інтеграції. Проведене дослідження засвідчує, що найвищу мотивацію до подорожей демонструють внутрішньо переміщені особи й родини з дітьми з особливими освітніми потребами, тоді як ветерани та особи з інвалідністю виявляють інтерес за умов наявності спеціалізованих програм і безбар'єрної інфраструктури. Найнижчу готовність мають люди похилого віку, що зумовлено фізичними та цифровими обмеженнями. Зростання чисельності осіб з інвалідністю та поширення ПТСР формує стійкий попит на реабілітаційні, емоційно підтримуючі та адаптовані маршрути. Отже, розвиток інклюзивного туризму в умовах повоєнного відновлення потребує розширення доступних сервісів, фінансових стимулів, цифрової інклюзії та створення спеціальних програм для ветеранів і ВПО. Це дозволить підвищити рівень участі представників цільових груп, сприятиме відновленню їхнього психоемоційного стану та інтеграції у суспільне життя.

6. Аналіз пропозиції інклюзивних туристичних продуктів в Україні свідчить, що ринок перебуває на етапі активного, але ще нерівномірного становлення. Формується багатокомпонентна система туристичних послуг, орієнтована на потреби осіб з інвалідністю, ветеранів, літніх людей, дітей з ООП та інших маломобільних груп населення. Попит на такі продукти зростає, що стимулює появу різних форматів пропозиції: від оздоровчо-реабілітаційних турів і програм психологічної підтримки до адаптованих міських маршрутів, дитячих інклюзивних таборів та активних екотурів. Український ринок

інклюзивного туризму має значний потенціал, що підсилюється повоєнною потребою у комплексній реабілітації населення та розвитком цифрових сервісів. За умови державної підтримки, розширення партнерств і впровадження стандартів якості інклюзивні туристичні продукти можуть стати конкурентоспроможною складовою національного туристичного ринку та важливим інструментом соціальної інтеграції.

7. Розвиток інклюзивного туризму є одним із ключових напрямів післявоєнного відновлення України, оскільки поєднує соціальні, економічні та гуманітарні цілі держави. Визначено, що зростання кількості осіб, які потребують доступних туристичних послуг, формує чіткий суспільний запит на реабілітаційні, оздоровчі та соціально важливі програми. Запропонована у роботі стратегія розвитку інклюзивного туризму спирається на принципи універсального дизайну, доступності інформації, міжсекторальної співпраці, сталого розвитку та реабілітаційного підходу, а її реалізація передбачає чотири послідовні етапи від діагностики й інституційного оформлення до інвестиційного впровадження та соціально-реабілітаційної інтеграції. Реалізація стратегії сприятиме підвищенню доступності туристичних послуг, регіональному розвитку, формуванню позитивного іміджу України як безбар'єрної держави, а також матиме значний вплив на реабілітацію та соціальну інтеграцію ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО.

8. Створення інклюзивних туристичних маршрутів і сервісів у постраждалих від війни регіонах є ключовим елементом післявоєнного відновлення, оскільки поєднує економічні, соціальні та реабілітаційні цілі. Запропоновані у роботі маршрути «Донбас ReStart», «Карпати без бар'єрів», «Одещина для всіх», «Полісся Еко+», «Дніпровський шлях єднання» забезпечать регіональний баланс, відображатимуть локальну ідентичність та врахують потреби різних категорій населення, зокрема ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО. Визначені принципи доступності, безбар'єрності, реабілітаційності, сталості й збереження культурної спадщини стануть фундаментальними складовими, які разом забезпечать можливість створити

туристичний простір, однаково комфортний і корисний для всіх людей, незалежно від їхніх можливостей чи життєвих обставин.

9. Економічне обґрунтування впровадження інклюзивного туру «Одещина для всіх» підтверджує його доцільність як соціально-орієнтованого туристичного продукту. Розроблений тур поєднує елементи оздоровлення, реабілітації, культурного та пізнавального відпочинку, забезпечує безбар'єрний доступ для осіб з інвалідністю, ветеранів війни, ВПО та сімей із дітьми з особливими потребами. Аналіз собівартості та точки беззбитковості демонструє, що проект є економічно життєздатним. При залученні групи туристів у розмірі 20 осіб тур покриває витрати, а збільшення кількості учасників приносить прибуток.

Важливим аспектом економічного обґрунтування є комплексне використання державних, міжнародних та благодійних програм підтримки, що дозволить покривати підвищені витрати на інклюзивний сервіс, адаптований транспорт, супровід фахівців та цифрові рішення. Така комбінована система фінансування буде направлена на підвищення доступності продукту для цільових груп та забезпечуватиме його масштабування в інших регіонах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивність будівель і споруд: ДБН В.2.2-40:2018. Київ : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2018. 145 с. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192362160978134152?doc_type=2 (дата звернення: 03.10.2025).
2. Конвенція про права інвалідів. Прийнята Резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 03.10.2025).
3. Міністерство соціальної політики України. Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квіт. 2018 р. № 267-р. Офіційний вісник України. 2018. № 38. Ст. 1324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2021-%D1%80#Text> дата звернення: 03.10.2025).
4. Планування і забудова територій: ДБН Б.2.2-12:2019. Київ : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2019. 120 с. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=83211 (дата звернення: 03.10.2025).
5. Про Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. Урядовий кур'єр. 2021. № 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2025).
6. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. Відомості Верховної Ради

України. 1991. № 21. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 04.10.2025).

7. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 04.10.2025).

8. Офіційний вісник України. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text> (дата звернення: 04.10.2025).

9. ISO 21902:2021. Tourism and related services - Accessible tourism for all - Requirements and recommendations. International Organization for Standardization, 2021.

10. Безбар'єрна залізниця: понад 100 проєктів підвищення рівня доступності на вокзалах по всій Україні. URL: https://uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/621752/ (дата звернення: 29.10.2025).

11. Безугла Л., Куваєва Т., Андрусів У. Forming of inclusive tourism of territorial communities as the basis of socially responsible territory marketing. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry. 2022. № 1(25). С. 138–145. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/387> (дата звернення: 11.10.2025).

12. Безугла Л., Куваєва Т., & Герасименко Т. (2022). Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. (43). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3> (дата звернення: 15.10.2025).

13. Владимир О. М., Малюта Л. Я., Рудан В. Я. Особливості функціонування сфери гостинності та туризму на засадах інклюзивності: міжнародний досвід та українські реалії. *Інклюзивна економіка*. №3 (09). 2025. С. 24-32. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.9-3

14. Власенко Ю. В., Чебанова Т. Є. Дослідження окремих питань прозорості бізнес-середовища та доступності інформації в морських портах України. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2024. № 88. С. 77-86. URL: <https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/533> (дата звернення: 29.10.2025).
15. В Україні зараз 4,6 мільйона переселенців – Верещук. Укрінформ. 13 червня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3874328-v-ukraini-zaraz-46-miljona-pereselenciv-veresuk.html> (дата звернення: 02.11.2025).
16. ГО «Доступно.UA». *Моніторинг доступності залізничних вокзалів в Україні: аналітичний звіт*. URL: <https://dostup.org.ua/request/114080/response/380991/attach/5/1.pdf> (дата звернення: 29.10.2025).
17. Данчевська І., Калайтан Т. Inclusive Tourism: World Experience and Prospects of Development in Ukraine. *Digital Science International Journal*. 2024. URL: <https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/download/131/133> (дата звернення: 05.09.2025).
18. Департамент соціальної та ветеранської політики Київської міської адміністрації. *В Україні постійно зростає кількість осіб з інвалідністю*. 2025. URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/news/v-ukraini-postiino-zrostaie-kilkist-osib-z-invalidnisti> (дата звернення: 25.09.2025).
19. Дідух Я.І. Розвиток інклюзивного туризму в умовах післявоєнної трансформації України. *Економіка та суспільство*. Вип. 73. 2025. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/5852/5792/> (дата звернення: 12.10.2025).
20. Доступність транспорту - пріоритетний напрям діяльності Міністерства інфраструктури. URL: <https://mindev.gov.ua/news/28038-dostupnist-transportu-prioritetnii-napriam-diialnosti-ministerstva-infrastrukturi-iurii-lavreniuk>? (дата звернення: 25.10.2025).

21. З 2022 року кількість людей з інвалідністю в Україні зросла на сотні тисяч. Уніан. 2024. URL: <https://www.unian.ua/health/z-2022-roku-kilkist-lyudey-z-invalidnistyu-v-ukrajini-zrosla-na-sotni-tysjach-ministr-12834306.html> (дата звернення: 22.09.2025).

22. Костинець В.В. Інклюзивний туризм в Україні: виклики та можливості в умовах воєнного та післявоєнного періоду. *Актуальні проблеми економіки*. №1. Том 2. (283/2). 2025. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-2-283-177-182. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/01/1.25.2._topic_Valeriiia-Kostynets-177-182.pdf (дата звернення: 5.10.2025).

23. Міністерство соціальної політики України. *Звіт про стан забезпечення прав осіб з інвалідністю в Україні*, 2024 рік. Київ: Мінсоцполітики, 2024. 72 с. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 27.09.2025).

24. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. *Аеропорти для всіх: МА «Бориспіль» задає тренди безбар'єрності в Україні*. URL: <https://mindev.gov.ua/news/32990-aeroporti-dlia-vsix-ma-borispil-zadaje-trendi-bezbarjernosti-v-ukrayini> (дата звернення: 29.10.2025).

25. Міністерство розвитку громад та територій України. *Результати проведення моніторингу доступності для маломобільних груп*. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/rezultati-provedennia-monitoringu-transportu.pdf> (дата звернення: 29.10.2025).

26. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. *Супровід пасажирів з інвалідністю*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/suprov-id-pasazhiriv-z-invalidnistyu.html> (дата звернення: 29.10.2025).

27. Сімків Л. Є., Шульц С. Л. Strategic priorities for the development of inclusive tourism in Ukraine. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry. 2024. № 2(30). С. 126–134. URL:

<https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/697> (дата звернення: 11.10.2025).

28. Україна затвердила міжнародний стандарт безбар'єрного простору. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-zatverdyla-mizhnarodnyi-standart-bezbariernoho-prostoru>. (дата звернення: 12.10.2025).

29. Україна ініціювала створення Туристичного альянсу задля відновлення країни. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/ukrayina-iniciyuvala-stvorenniya-turistichnogo-alyansu-zadlya-vidnovlennya-krayini> (дата звернення: 12.10.2025).

30. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2022. № 43. С. 189–196. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/24.pdf (дата звернення: 05.09.2025).

31. Шкурак О.М. Світові практики інклюзивного туризму як приклади для відновлення України. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. Одеса: ОНЕУ.

32. AccessibleGO: About. URL: <https://api.accessiblego.com/about> (дата звернення: 12.10.2025).

33. Accessibility at the Museum. British Museum. URL: <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum> (дата звернення: 12.10.2025).

34. Accessibility for Ontarians with Disabilities Act, 2005, S.O. 2005, Chapter 11. Government of Ontario. Toronto: Queen's Printer for Ontario. 2005. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/05a11> (дата звернення: 12.10.2025).

35. Accessibility. National Parks and Wildlife Service South Australia. URL: <https://www.parks.sa.gov.au/know-before-you-go/accessibility> (дата звернення: 12.10.2025).

36. Accessible Tourism for All. Normandy Tourism. 2024. URL: <https://en.normandie-tourisme.fr/plan-your-trip/accessible-normandy> (дата звернення: 12.10.2025).
37. Accessible Tourism program. Quality Tourism Australia. URL: <https://qualitytourismaustralia.com/programs/accessible-tourism/> (дата звернення: 15.10.2025).
38. Accessibility. Tower of London. Historic Royal Palaces. URL: <https://www.hrp.org.uk/tower-of-london/visit/accessibility/> (дата звернення: 12.10.2025).
39. Airport Governance Model: Ukraine's Path Forward. URL: <https://jvs.law/insights/expert-opinion/airport-governance-models-ukraine-s-path-forward/> (дата звернення: 29.10.2025).
40. Barna M. International experience of development and support of inclusive tourism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6, №4. С. 44–50. URL: <https://ideas.repec.org/a/bal/journl/2256-07422020644.html> (дата звернення: 10.09.2025).
41. Barrier-Free Access Pushes Forward, Even for Tourism and Hotels: A Wheelchair User Discusses a Changing Tokyo. Tokyo Metropolitan Government. Tokyo, 2019. URL: <https://barrierfreejapan.com/2019/06/02/as-tokyo-2020-draws-nearer-wheelchair-accessibility-remains-an-issue/> (дата звернення: 11.10.2025).
42. Buhalis, D., & Darcy, S. *Accessible Tourism: Concepts and Issues*. Bristol: Channel View Publications, 2011. 384 p. (Aspects of Tourism, Vol. 35). URL: https://www.researchgate.net/publication/235993170_Accessible_Tourism_Concepts_and_Issues (дата звернення: 11.10.2025).
43. Buhalis, D., Darcy, S., Ambrose, I. (Eds.). *Handbook on Accessible Tourism and Hospitality*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022. 480 p. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781800377472>
44. Buhalis, D., & Michopoulou, E. (2010). Information-enabled tourism destination marketing: addressing the accessibility market. *Current Issues in Tourism*, 14(2), 145–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683501003653361>

45. Christou, P. A. The History and Evolution of Tourism. Abingdon, UK: Routledge, 2022. ISBN 978-1-032-10325-8. DOI: <https://doi.org/10.1079/9781800621282.0000>
46. Darcy S., Dickson T. A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2009. Vol. 16, No 1. P. 32–44. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1447677000000450> (дата звернення: 11.10.2025).
47. European Commission. European Disability Strategy 2021–2030: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. Brussels : European Commission, 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/767095/IPOL_BRI\(2024\)767095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/767095/IPOL_BRI(2024)767095_EN.pdf) (дата звернення: 11.10.2025).
48. European Commission. European Accessibility Act (Directive (EU) 2019/882). Official Journal of the European Union, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882> (дата звернення: 11.10.2025).
49. European Network for Accessible Tourism (ENAT). Accessible Tourism for All: Principles, Tools and Best Practices. Brussels. 2007. URL: <https://www.accessibletourism.org> (дата звернення: 11.10.2025).
50. ENAT, European Network for Accessible Tourism. URL: <https://in-tour.eu/consortium/enat-european-network-for-accessible-tourism,-belgium> (дата звернення: 11.10.2025).
51. Equality Law: Accessibility Regulations UK. VisitBritain.org. URL: <https://www.visitbritain.org/business-advice/pink-book/disabled-customers> (дата звернення: 12.10.2025).
52. Human Rights in Tourism. *Paving the Way for Accessible Tourism: A Practical Guide to Human Rights and Accessibility in Tourism*. Berlin: Human Rights in Tourism Association, 2019. URL: <https://www.humanrights-in-tourism.net> (дата звернення: 11.10.2025).

53. International Organization for Migration (IOM) Ukraine. *Annual Report 2024*. Kyiv: IOM Ukraine. 2024. 120 p. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd12616/files/country/Ukraine/iom-ukraine-annual-report-2024.pdf?utm_source (дата звернення: 04.11.2025).

54. International Organization for Migration (IOM) Ukraine. *The Social Reintegration of Veterans in Ukraine: Analytical Report*. Kyiv : IOM Ukraine. 2024. 60 p. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_eng.pdf?utm_source (дата звернення: 04.11.2025).

55. Introduction to Understanding WCAG 2.1. URL: <https://www.w3.org/WAI/WCAG21/Understanding/intro#understanding-the-four-principles-of-accessibility> (дата звернення: 10.10.2025).

56. Kravchenko O., Zharebko I., Rzhovsky H., Stanishvskaya V., Kozak O. Inclusive Tourism as an Innovative Social Service for People with Disabilities. *Proceedings of the International Scientific Conference*. 2023. URL: https://openaccess-api.cms-conferences.org/articles/download/978-1-7923-8989-4_70 (дата звернення: 06.10.2025).

57. Kyiv School of Economics (KSE). About 3 million Ukrainians with disabilities are in need of an improved social support system. 2023. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/about-3-million-ukrainians-with-disabilities-are-in-need-of-an-improved-social-support-system-kse-institute/> (дата звернення: 08.10.2025).

58. KSE Institute; Rating Group Ukraine. *Соціальні настрої населення та ставлення до ветеранів: результати загальнонаціонального опитування 2024 р.* Київ: Київська школа економіки. 2024. 32 с. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/the-image-of-veterans-in-ukrainian-society> (дата звернення: 04.11.2025).

59. Mace R. L., Hardie G. J., Place J. P. Accessible environments toward Universal Design. Raleigh, NC: Center for Universal Design. 1991. URL:

https://www.academia.edu/50957572/MACE_R_HARDIE_G_PLACE_J_Accessible_environments_toward_Universal_Design (дата звернення: 01.11.2025).

60. Pasca M. G., Elmo G. C., Arcese G., Cappelletti G. M., Martucci O. Accessible Tourism in Protected Natural Areas: An Empirical Study in the Lazio Region. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, Issue 3. Article 1736. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14031736>

61. Romanova A., McGinley S. Tourism as a Tool of Recovery of Ukrainian Communities: Economic and Mental Healing. *Socio-Cultural Management Journal*. 2025. URL: <https://socio-cultural.knukim.edu.ua/article/view/336350> (дата звернення: 21.09.2025).

62. Rubio-Escuderos, L., García-Andreu, H., & Ullán de la Rosa, F.J. Accessible tourism: origins, state of the art and future lines of research. *European Journal of Tourism Research*, 2021, 29, 2906. DOI: <https://doi.org/10.54055/ejtr.v29i.2392>

63. Score for Peace. *Veterans and Persons with Disabilities in Ukraine: Social Inclusion and Well-Being Report 2023–2024*. Warsaw: Score for Peace. 2024. 54 p. URL: https://scoreforpeace.org/fr/pub/523?utm_source (дата звернення: 04.11.2025).

64. Sentosa launches Singapore's first accessible beach track and inclusive tours. Sentosa Development Corporation; SG Enable. Singapore. 2024. URL: https://www.sentosa.gov.sg/files/20240810_Media_Release_Sentosa_launches_Singapore%27s-first-accessible-beach-track.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

65. Skrylnyk V., Panchenko L., Tertyshna O. Inclusive Tourism as a Platform for Social Entrepreneurship in Post-War Ukraine. *Economic and Social Development Journal*. 2024. URL: <https://www.alsrt.com.ua/index.php/economics/article/view/2025-05-01-12> (дата звернення: 21.09.2025).

66. Tourisme & Handicap: official information portal. France.fr. 2024. URL: <https://www.france.fr/en/article/Traveling-around-france-disability> (дата звернення: 21.10.2025).

67. TrailRider all-terrain wheelchair. Parks Victoria. URL: <https://www.parks.vic.gov.au/get-into-nature/all-abilities-access/all-terrain-wheelchairs> (дата звернення: 12.10.2025).
68. United Nations Development Programme (UNDP). *Digital Accessibility in Ukraine: Building a Barrier-Free Environment*. Kyiv: UNDP Ukraine, 2024. 38 p. URL: <https://www.undp.org/ukraine> (дата звернення: 12.11.2025).
69. UNHCR. *Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons from Ukraine*. Geneva: UNHCR. 2024. 84 p. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2024-12/UNHCR%20-%20LIVES%20ON%20HOLD%206%20-%20INTENTIONS%20OF%20REF%2C%20REF%20RETURNEES%20AND%20IDPS%20FROM%20UKR%20%28SUMMARY%29_0.pdf?utm_source (дата звернення: 04.11.2025).
70. Veteran Hub. Життя після війська: дослідження «Шлях ветеранів і ветеранок». 2024. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/obshhestvo/2024-07-25/5864328-zhittya-pislya-viyska-doslidzhennya-shlyakh-veteraniv-i-veteranok-na-onovlenomu-sayti-veteran-hub> (дата звернення: 19.09.2025).
71. World Tourism Organization (2016). *Manual on Accessible Tourism for All: Principles, Tools and Best Practices – Module V: Best Practices in Accessible Tourism*, UNWTO, Madrid. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-04/modulev13022017.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).